

מחקרי גבעה

שנתון המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון תשע"ז

כרך ד



עורכים:

משה צפור
אהרן מונדשיין
אליסיה גרינבנק

מועצת המערכת:

פרופ' מיכאל אביעוז
פרופ' בנימין בר-תקווה
פרופ' אורציון ברתנא
הרב פרופ' שלמה זלמן הבלין
פרופ' שמיר יונה
פרופ' אהרן ממן
פרופ' אסתר עדי-יפה
פרופ' ישראל ריץ'
פרופ' אביגדור שנאן

עריכה לשונית

עברית: אודי לוינגר
אנגלית: יאיר האס

מזכירת המערכת: בת-שבע הרוש
עיצוב והפקה: צופית צחי

© כל הזכויות שמורות

המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
ד"נ אבטח 79239, טל' 08-8511900
דוא"ל givaa@macam.ac.il
אתר המכללה www.washington.ac.il

תוכן

| | |
|----|---------------------------|
| 5 | עם הספר - דבר נשיא המכללה |
| 9 | דבר המערכת |
| 11 | רשימת כותבי המאמרים |

שער ראשון | תנ"ך

| | | |
|----|-----------------|--|
| 15 | גבריא אל ברזילי | פילגש בגבעה ואמת היסטורית במקרא |
| 27 | חנה קהת | מגילת אסתר - המאבק המגדרי |
| 39 | אהרון דמסקי | שמות פרטיים עבריים חדשים שנולדו בתקופת בית שני מתוך פרשנות המקרא |
| 55 | משה צפור | פירוש ר' יוסף חיון לספר יואל |

שער שני | תושב"ע

| | | |
|-----|----------|--|
| 97 | תמר מאיר | מדוע ביקש עלי להרוג את שמואל? - קריאה בפרשנות הסיפורית של חז"ל למקרא |
| 115 | זהר עמר | צמר חיה שבים |

שער שלישי | חינוך

| | | |
|-----|------------------------------------|---|
| 125 | אליסיה גרינבנק ומיכל טל | התמודדות משפחות שלהן ילדים תאומים שאחד מהם על רצף האוטיזם (ASD) והשני בעל התפתחות תקינה |
| 149 | אתי רוזנטל | בחינת הבשלות לעלייה לכיתה א' על היבטיה השונים |
| 157 | רות פילץ-בורשטיין ועידית דיקן-רונד | ההשפעה של תכנית שיעורי שחייה על דימוי עצמי בקרב בנים ובנות בגילאי 10-11 |

שער רביעי | ספרות

| | | |
|-----|--|---------------------------|
| 169 | שירת התנ"ך של יורם טהרלב | יוסף פריאל |
| 203 | קריאה ספרותית בפיוט "אלהים ממכון שבתך" | תמר לביא |
| 223 | על אחרות ודמיון ספרותי בכתיבתו של א.ב. יהושע | כרמלה סרנגה ורחל שרעבי |

שער חמישי | אמנות ומוסיקולוגיה

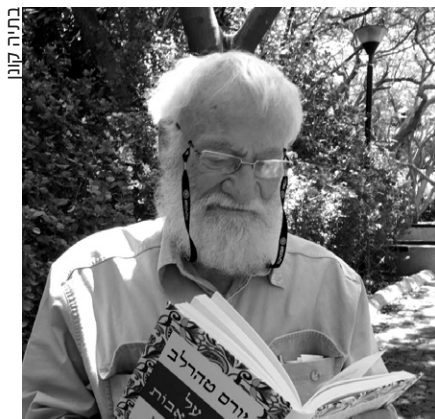
| | | |
|-----|--|-------------|
| 247 | הלחנת מזמור ק"נ בתהלים יחסי מוסיקה-טקסט במוסיקה המערבית | אפרת בוכריס |
| 269 | "אַתְּ תִלְכִּי בְשָׂדֶה" אמנות ישראלית עכשווית | רחלי ברגר |

281 תקצירים מתורגמים

שער שישי | Articles in English

| | | |
|----|---|-------------------|
| E3 | Storytelling and Silences in Rebecca Goldstein's Mazel and Kim Chernin's In My Mother's House | Klarina Priborkin |
|----|---|-------------------|

E27 Translation of Abstracts



שירת התנ"ך של יורם טהרלב

יוסף פריאל

תקציר

מעל חמישים שנה כותב יורם טהרלב שירים, המשורר מעריכם בכאלף. שירים אילו מלווים אירועים רבים שקרו בשנות המדינה. מתוך עיונו עלה ששפת התנ"ך היא אבן יסוד בשפת הכתיבה של טהרלב, כנראה יותר מכל משורר אחר ששיריו הולחנו, כולל נעמי שמר. טהרלב מצטט תנ"ך, משבץ פסוקים בשיריו, ולעיתים כותב ממש שירים תנכיים. בפועל, מתגלה דרך שירי טהרלב קשר עמוק לכל המסורת היהודית, אלא שכמידת אהדתו של טהרלב לספר המקודש, כך לעתים מזומנות נוטל טהרלב בהומור ובציניות את הקדושה מן הספר.

תאריכים: יורם טהרלב, פזמונאות ותנ"ך, התנ"ך כערש תרבותי, תהליכים בזמר העברי, תרבות ישראלית מתפתחת, להקות צה"ל

א. מבוא

"בשנים הראשונות שאחרי קום המדינה, השירים שנכתבו, נכתבו בעברית גבוהה מאוד עם הרבה אזכורים מהתנ"ך; "גם מהי אהבה אמיתית למדנו אני ובני דורי מהתנ"ך, מ'שיר השירים"².

"בדור שלי, דור התנ"ך, לא היה צורך לומר מי האנשים הללו, כולנו הכרנו אותם באופן אישי... התנ"ך בדור שלי היה אחד ממקצועות הלימוד החשובים בבית הספר, אך לא רק בבית הספר, גם בחיי היום-יום היינו אפופים תנ"ך. הטיול השנתי היה לאתרי קרבות מהתנ"ך ואפילו השמות שלנו נלקחו מהתנ"ך. בין בני הגיל שלי בקיבוץ היו הרבה שמות של גיבורים מהתנ"ך: יואב, יותם, גדעון, אהוד, נמרוד, אבנר, אבישי"³.

מילים אלו חוזרות על עצמן, פחות או יותר באותו נוסח, בהרצאותיו של טהרלב. ואכן, בכתיבתו השופעת מוכיח טהרלב את הקשר שלו לתנ"ך כנראה יותר מכל פזמונאי ישראלי אחר שהכרנו,⁴ ומאמר זה יוכיח את הדברים.⁵

יורם טהרלב נולד ב-24.1.1938 וחי בצעירותו בקיבוץ יגור. כפי שהוא מעיד על עצמו⁶

* ברצוני להודות לפרופ' משה צפור על הערותיו המחכימות.

1 וראו באתר שלו: <http://www.taharlev.com/biopage.asp?id=14>

2 כך מתוך ספרו **אין כבר דרך חזרה**, (להלן **אין כבר דרך**), תל-אביב 2004, עמ' 105, ומתוך

הרצאה מצולמת אחרת, ראו בקישור: <https://www.youtube.com/watch?v=VM3-xNaZLag>.

3 ציטוט מתוך האתר שלו: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=21. את

הדברים בהרחבה ניתן לראות בספרו **אין כבר דרך**, בעמ' 65.

4 השפעת התנ"ך על נעמי שמר נחקרה רבות, ראו: אברהם זיגמן, **מדרש נעמי: נעמי שמר - המקורות היהודיים בשירתה**, ירושלים תש"ע; טלילה אלירם, " 'שירו של אבא': ארון הספרים היהודי של נעמי שמר", **לשונונו לעם**, נו'ג (תשס"ז), עמ' 118-130; טלילה הורוביץ, "מסע בעקבות נעמי שמר ותנ"ך", **שאנן**, י (תשס"ה), עמ' 161-196. בסוגיה הכללית של הקשר בין המוזיקה הישראלית לתנ"ך ראו את שרה חפרי-אפלל, **שיר הזמר הישראלי משוחח עם המקרא**, עבודת גמר לתואר שני, ירושלים תשנ"ה (להלן: **שיר הזמר**); Naomi Cohn Zentner, "Singing the Bible with a Modern Inflection: Scriptural Events, Places and Personalities in Israeli Popular Music", *Journal of Synagogue Music*, 34 (2009), pp. 171-198. (להלן: קון-צנטנר). שם בעמ' 188-189, היא מתייחסת מעט לשלושה שירים שינתחו כאן בהרחבה.

5 חפרי-אפלל, **שיר הזמר** (לעיל הערה 5), מקדישה בדיסרטציה שלה חצי עמוד לקשר שלו לתנ"ך (שם עמ' 60).

6 באותה הקלטה, לעיל הערה 1, וכן באתר שלו בקישור: <http://www.taharlev.com/biopage.asp?id=4>

וכפי שמעידים עליו שיריו, נופי ילדותו, מרחבי הטבע, ובעיקר "ההר הירוק כל ימות השנה"⁷ שמצל על קיבוץ יגור, נתנו השראה לחלק נכבד משיריו. לפחות בעשרים השנים הראשונות ליצירתו השפיע התנ"ך השפעה רבה על כתיבתו (אמצע שנות הששים עד אמצע שנות השמונים), אבל בשיריו המאוחרים יותר התנ"ך מצוטט פחות.⁸ תופעה זו היא חלק מתהליך כולל בפזמונאות הישראלית, שעליה ברצוני לעמוד במבוא זה.

שחר, בספרו המונומנטלי "תולדות הזמר העברי"⁹, הציג חמש תקופות בזמר העברי. לצערי, הוא סיים את סקירתו ב-1990 והציג את השנים 1967-1990 כתקופה אחת - התקופה החמישית, שבה להקות צה"ל משפיעות מאוד על עולם הזמר והפזמון.

לדעתי, ניתן לחלק את התקופה הזו שהתחילה ב-1967 ועד לימינו (2016) לשלוש. מ-1967 ועד ל-1984, תקופה ציונית מאוד שבה התנ"ך נוכח בפזמונאות הישראלית.¹⁰ הסיבה המרכזית לכך היא שחורר חלק עצום מ"ארץ התנ"ך" במלחמת ששת הימים, מה שעורר רגשות ציוניים עזים, וחידש את הקשר לארץ העתיקה הזו. אמנם כמה שנים אחר כך חל המשבר של מלחמת יום הכיפורים, אך הכותבים המרכזיים¹¹ כטהרלב, נעמי שמר,¹² אהוד מנור, שייקה פייקוב, דודו ברק ואחרים, עדיין כתבו בשפה המושפעת משפת התנ"ך ובאהבה גדולה לארץ ולמדינה.¹³ אסור להכחיש שבמקביל התחילה גם כתיבה ביקורתית ומחאתית על ידי כותבים כיענקלה רוטבליט ("שיר לשלום" 1969;

7 השיר "ההר הירוק כל השנה" נכתב על ידי טהרלב לכבוד שישים שנה לקיבוץ ילדותו - יגור, הוא הולחן על ידי מוני אמריליו ובוצע בחגיגות היובל לקיבוץ בשנת 1972. השיר מופיע באוסף שיריו **לאוהבים את האביב**, תל-אביב 1981 (להלן: **לאוהבים**), עמ' 22, בספרו **אין כבר דרך**, עמ' 22, ובאתר שלו: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=75.

המידע שהוזכר בהערה זו וכן מידע נוסף שיוזכר להלן בהקשר של להקות הצבאיות, נסמך הרבה על שמואליק [=כך במקור] טסלר, **שירים במדים: סיפורן של הלהקות הצבאיות**, ירושלים תשס"ז, ועל אתר האינטרנט שהקים יורם סימן-טוב בשם זהה. ראו: <http://www.army-bands.co.il/>

8 אוספי השירים של טהרלב הם: **לאוהבים את האביב** שהוזכר בהערה הקודמת. **מצעד הפזמונים** (להלן: **מצעד**), תל-אביב תש"ל; **בפרדס ליד השוקת**, תל-אביב תשנ"א (להלן: **בפרדס**), **ואין כבר דרך** שהוזכר לעיל בהערה 3.

9 נתן שחר, **שיר שיר עלה נא - תולדות הזמר העברי**, בן-שמן 2006, עמ' 191-197.

10 ובכך ממשיכה תקופה זו את התהליך שהביאה הציונות בהנחת התנ"ך. תיאור הדברים, כולל דוגמאות מן השירה העברית של התקופה היא, מופיע במבוא של אוריאל סימון לספרו: **בקש שלום ורדפהו: שאלות השעה באור המקרא/ המקרא באור שאלות השעה**, תל-אביב 2002, עמ' 21-44.

11 היו עוד פזמונאים שהושמעו הרבה, אבל איני מתייחס כאן לפזמונאים שלא כתבו על ציונות או על תנ"ך.

12 שמחקרים על כתיבתה בתחום זה הוצגו לעיל בהערה 5.

13 וראו עוד בנידון: טלילה אלירם, "העשור הרביעי במוסיקה", אצל: יחיעם וייץ וצבי צמרת (עורכים), **העשור הרביעי (תשל"ח-תשמ"ח)**, ירושלים תשע"ו, עמ' 455-476.

"חווה לך ברח" (1971); דן אלמגור במחזמר "אל תקרא לי שחור" (1972) ואחרים, אבל אלה היו חריגים. אמת, שבמקביל להתעוררות הציונית שיסודה במחויבות לערכי העבר, פרוחה, כמו בכל ארצות המערב, גם תרבות הפופ והרוק שמסריה היו חוסר מחויבות, שחרור מעכבות, ומוזיקה שמטרתה ביטוי אמנותי ואפילו יצרי גרידא. אך בארץ שתי התופעות חיו זו בצד זו.¹⁴ גם חלק משיריו של טהרלב הולחנו כשירי פופ, אך ניתן היה להבחין בכל זאת במשמעות החברתית או הלאומית שמאחורי המילים שלהם.¹⁵ חשוב לציין שלא כל התקופה המדוברת היא אחידה, וכבר מסוף שנות השבעים יש פחות¹⁶ פזמונים "ציוניים ותנ"כיים" אלא בעיקר שירי אהבה רומנטיים.¹⁷

החל מאמצע שנות השמונים ניכר שינוי בסגנון השירים. מתקופה זו קשה למצוא "שירי תנ"ך", ורוב הכתיבה היא אישית ועוסקת במשברי חיים¹⁸ ובאהבות נכזבות או ציבורית ועוסקת בביקורת חברתית או פוליטית.¹⁹ בנוסף, רוב המבצעים בתקופה זו כבר כותבים לעצמם את שיריהם. ייתכן שסיבת השוני בתקופה השנייה היא גם פנים-ישראלית, בעיקר תוצאת מלחמת "שלום הגליל" שגרמה לשהות הארוכה והמדממת

14 ראו: רקפת סלע-שפי, "התפתחות הפואטיקה של הפזמונאות הישראלית בראשית שנות השבעים", אצל: זיוה בן פורת ואחרים (עורכים), **ליריקה ולהיט**, תל-אביב 1989, עמ' 76-98, בעיקר 77-80; חפרי-אפלל, **שיר הזמר** (לעיל הערה 5), עמ' 65.

15 למשל: "אין כבר דרך חזרה" שהולחן על ידי יאיר רוזנבלום ב-1968, "הבלדה על יואל משה סלומון" שהולחן על ידי שלום חנוך ב-1970 ו"הרצל" שהולחן אף הוא על ידי רוזנבלום ב-1973. שלושה שירים אלו עוסקים בנושאים היסטוריים.

16 על פי חפרי אפלל, **שיר הזמר** (לעיל הערה 5), עמ' 85-86, 96-97.

17 ניתן לראות את רשימת השירים שבלטו בשנים אלו באתר פזמונט: http://pizmonet.co.il/wiki/%D7%A2%D7%9E%D7%95%D7%93_%D7%A8%D7%90%D7%A9%D7%99

18 נציג כדוגמה את השירים שצעדו על פי סדרם בראש מצעד הפזמונים השנתי של רשת ג בשנת 1986: "שביל הבריחה" (מיכל ברנט/רמי קלינשטיין); "נרקוד נשכח" (שלמה ארצי); "שוב בתמונה" (יאיר לפיד/רמי קלינשטיין); "רכבת לילה לקהיר" (אהוד בנאי/שלומי ברכה); "אסמלדה" (רחל שפירא/אריאל זילבר); "האשם תמיד" (פרודיה של יאיר ניצני ויזהר אשדות); אחר כך שיר נוסף של שלומי ברכה "היא התווכחה אתו שעות"; "שיר אהובת הספן" (יאיר לפיד/רמי קלינשטיין)... לא קשה לראות את המכנה המשותף של כל השירים שהוזכרו: בריחה ונדודים למחוזות רחוקים. בשנה זו הגיע למקום התשעה-עשר אחד מאחורני השירים של טהרלב שהגיע למצעדים: "שהשמש תעבור עליי" (הולחן בידי חנוך יובל) ולמקום העשרים ושלושה השיר "בדרך אל הכפר" לחנוך של נורית הירש. שנה אחר כך הגיעו למצעדים עוד שניים משיריו: "חלקת א-להים" ו"רק בינתיים" - גם הם על פי לחנים של נורית הירש. למיטב ידיעתי, את השיר האחרון של טהרלב שחדר למצעדי הפזמונים הלחין משה דץ עשר שנים אחר כך: "כך א-להים ברא אותנו" (1996). בשנה זו (2016), לאחר עשרים שנה שלא נעשה כן, הולחן על ידי לאור כהן שיר נוסף של טהרלב "בוא משה רבנו" - נושא מקראי כמובן, וכן השיר "פשוט השיר" שהלחינה ענת מלמוד.

19 שלום חנוך הוציא בשנה זו את תקליטו המצליח "מכחים למשיח". חלק משירי התקליט (שיר הנושא, "שוקו", "לא עוצר באדום") מבטאים ביקורת חברתית ופוליטית.

בלבנון (1982-2000) - תופעה שהובילה למחאה חברתית ותקשורתית.²⁰ גם פרוץ האינתיפאדה הראשונה (1987), ובעיקר ההתארכות המפתיעה של שלטון תנועת הליכוד, שעוררה רבים מן הכותבים לכתוב כתיבה מחאתית נגד הרעיונות שמונחים ביסוד תנועה זו, כלומר ציונות, ארץ ישראל השלמה²¹ וחיבור למסורת, גרמו לשינוי.²² סיבה נוספת לשינוי בסגנון הכתיבה בתקופה זו היא השפעה כלל עולמית על החברה ועולם התרבות. התגבש לו עולם "פוסט מודרניסטי" שעסק בעיקר ב"אני" והעריך פחות ערכים דתיים ומסורתיים.²³

מסיבות שונות, ובהן: האינתיפאדה השנייה שפרצה בספטמבר 2000 שהיוותה כעין סטירת לחי לחלום השלום שנרקם שבע שנים קודם עם חתימת הסכמי אוסלו ב-1993; התחזקות מעמדו של הזמר המזרחי שהוא מסורתי יותר, שפרץ גם למיינסטרים הישראלי ולתחנות הרדיו,²⁴ וכן גל חזרה בתשובה של אמנים משמעותיים בראשית

20 משה גלעד טוען שמלחמה זו כמעט שלא הניבה שירים ("אין שירים אחרים; תגובה על אירוע היסטורי בפזמונאות ובשירה - שני מקרים", אצל: זיוה בן פורת ואחרים [עורכים], **ליריקה ולהיט**, תל-אביב 1989, עמ' 142-161 ושם עמ' 149). הוא צודק במעט, אם כי יש להעיר שאהוד מנור כתב כבר ב-1982 את "הביתה" ("באה עת לחזור מן ההרים, משדות זרים"). גם השיר "אין לי ארץ אחרת" שכתב מנור עוד ב-1972 (גם שיר זה בגלל מות "אחיו הצעיר יהודה" במלחמת ההתשה) והמתין במגירתו, נמסר לקורין אלאל להלחנה ב-1986 והדבר קשור כנראה גם הוא לשהות צה"ל בלבנון. בניגוד למה שמקובל לחשוב זהו שיר מחאה ("אין לי ארץ אחרת - עד שתחדש ימיה, עד שתפקח את עיניה. אין לי ארץ אחרת, גם אם אדמתי בווערת"). בשנת 1986 כתב אלי מדורסקי את השיר "שתי אצבעות מצידון" לסרט הנושא את אותו שם. ב-1988 כתב שלמה ארצי את "ארץ חדשה" ("יש לנו ארץ, למה עוד אחת?"), ועוד כמה.

21 יהונתן גפן כתב את השיר "יהיה טוב" (הכולל את המילים "רק תצאו מהשטחים") בשנת 1977, חודשים ספורים אחרי שמנהיג הליכוד, מנחם בגין, עלה לשלטון.

22 תפיסתה הלאומית והמסורתית של התנועה בלטה עוד יותר מאז עלייתה לשלטון ב-1977. ראו את מאמרו של אלעזר דון יחיא, "בין לאומיות לדת: דת ומסורת בתפיסתו של מנחם בגין", אצל: אברהם דיסקין (עורך), **מאלטלנה עד הנה: גלגולה של תנועה - מחרות לליכוד**, ירושלים תשע"א, עמ' 66-91, וכן עוז אלמוג, **פרידה משרוליק - שינוי ערכים באליטה הישראלית**, ב כרכים, חיפה/אור יהודה תשס"ד (להלן: **פרידה משרוליק**), ח"א, עמ' 467-471.

23 אביב גפן שהפך לכוכב-על במוזיקה הישראלית בראשית שנות התשעים, מבטא היטב את כל הנאמר כאן: כתיבה אישית, ביצוע עצמי של שיריו, עיסוק רב בעצמו, במשפחתו ובמשברי חייו וביקורת פוליטית רבה. תקליטו הראשון מ-1993 "עכשיו מעונן", כלל את שירי המחאה הבאים ששמים מביע על תוכנם: "עכשיו מעונן", "שיר הסמרטוטים", "בוכה על הקבר", "אל תדאג" ו"שילכת". על אביב גפן ותקליטו זה כתופעה, ראו **פרידה משרוליק** (הערה קודמת), ח"ב, עמ' 774-780. על התופעה החברתית כולה, ראו את אלמוג, שם ח"א, עמ' 35, ובעיקר בחלק השני בפרק "צבא האמנים בשירות האני", עמ' 658-680. וכן בספרו (עם תמר אלמוג) **דור ה-Y כאילו אין מחר**, חיפה 2016, עמ' 75-97. להגדרת בני הדור, ילידי שנות השבעים (על פי הגדרתם: דור XY), ראו שם עמ' 16-17. ראו גם את לאה ברץ, "הרצל בשאנטי": מיתוס האין חזון בפזמונאות הישראלית העכשווית", **כיוונים חדשים**, 11 (2004), עמ' 127-137.

24 על התופעה ראו: ליאורה ברסלר, **הסגנון הימתיכוני** [=כך במקור] **במוסיקה הישראלית** (עבודת

שנות האלפיים,²⁵ התחזק מחדש מעמדו של התנ"ך בזמר העברי, וניתן היה שוב למצוא סממנים מסורתיים, כדוגמת שיבוץ פסוקים, מוטיבים מקראיים ואפילו הלחנת מזמורי תהלים כמות שהם והוצאתם כשירים לרדיו.²⁶ זוהי בעיני התקופה השלישית.

ב. תקופת השיא של הלחנת שירי טהרלב - סוף שנות השישים והשבעים

טהרלב התחיל לכתוב בשנת 1964,²⁷ כפי שיוזגם במאמר, נושאי חלק משיריו הם התיישבות, עלייה, צבא ואהבת הארץ. עם זאת, עלינו לסייג ולומר שרוב שיריו לא עוסקים בכך אלא הם שירי אהבה, סאטירה ואפילו זימתיות במידה מסוימת.²⁸

אחד הבולטים שבשיריו הוא "על כפיו יביא".²⁹ טהרלב סיפר שכתב את השיר בעקבות ביקור ברמלה שהייתה עיר עולים. מילות השיר מבטאות את התום של האנשים הפשוטים, הסנדלר והנגר, שזה מקרוב עלו מצפון אפריקה. פרנסה אין להם, אך יש להם אמונה גדולה והיא מספיקה למחייתם.³⁰ בשיר זה משמש אליהו כדמות הגואלת, לכשיבוא.

גמר לתואר שני) תל-אביב 1983; ענבל פרלסון, **שמחה גדולה הלילה: מוזיקה יהודית-ערבית וזהות מזרחית**, תל-אביב 2006; אדוין סרוסי ומוטי רגב, "מן השכונה אל מצעדי הפזמונים: מוזיקה מזרחית ולגיטימיות", בתוך: **מוסיקה פופולרית ותרבות בישראל** (תרגם מאנגלית ולדי דבוייריס), רעננה תשע"ד, עמ' 269-295; אלמוג, **פרידה משרוליק** (לעיל הערה 23), ח"ב, עמ' 678-680.

25 בראשית שנות האלפיים - אהוד ומאיר בנאי, שולי רנד, אתי אנקרי, ומעט יותר מאוחר אביתר בנאי, אריאל זילבר, דוד ד"אור ועמיר בניון, שלו קהל מעריצים עצום, ועוד.

26 עובדיה חממה, בלחנו לטקסט הקבלי "אנא בכח", זכה להיות המושמע ביותר ברדיו בשנת 2006 והגיע למקום הרביעי במצעד השנתי של רשת ג. אפילו אייל גולן שמעמדו בזמר הישראלי הוא מן הגבוהים ביותר, שר בהופעותיו את לחנו של יוסי בן דוד (2011) למזמור ק"נ בתהלים "הללוי-ה הללו אל בקדשו".

27 שירו הראשון "את ואני והרוח" הולחן על ידי נחום היימן ב-1964, ראו באתר שלו בקישור: <http://www.taharlev.com/biopage.asp?id=10>. על השיר ראו בספרו **אין כבר דרך**, עמ' 62, ובאתר שלו: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=58

28 ראו למשל את "אשה חסידה אחת", בספרו **בפרדס**, תל-אביב תשנ"א, עמ' 104, וכן "את מה שרציתי" בספרו **מצעד**, עמ' 124 ובאתר שלו בקישור: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=13

29 השיר הולחן על ידי יאיר רוזנבלום והוכתר כשיר השנה ב-1969, על אף שהגיע רק למקום הרביעי בפסטיבל הזמר של אותה שנה.

30 את סיפור השיר ראו בספר שערך: **איזו מדינה: החוויה הישראלית בשירים 60 השנים הראשונות**, תל-אביב תשס"ח, עמ' 208 וכן בספרו **אין כבר דרך**, עמ' 170-171 ובאתר שלו: <http://www.taharlev.com/biopage.asp?id=14>

ברחובנו הצר גר נגר אחד מוזר
הוא יושב בצריפו ולא עושה דבר,
איש אינו בא לקנות ואין איש מבקר
ושנתיים שהוא כבר אינו מנגר.

והוא חלום אחד נושא עוד בלבבו:
לבנות כיסא לאלהיו, שיבוא,
על כפיו אותו יביא, לאלהיו הנביא.

והוא יושב ומחכה לו,
כבר שנים חולם הוא שיזכה לו,
על סודו שומר ומחכה לו, מתי כבר יגיע היום.

ברחובנו הצר גר סנדלר אחד מוזר
הוא יושב בצריפו ולא עושה דבר,
מדפיו הריקים מכוסים באבק
כבר שנתיים מונח המרצע בשק.

והוא חולם כי נעליים הוא תופר,
בן על הרים ינוו רגלי המבשר,³¹
על כפיו אותן יביא לאלהיו הנביא...

ציפייה זו מבוססת על הסיפור המקראי העוסק בעלייתו של אליהו בסערה השמימה (מל"ב פרק ב). עלייה זו נתפסת במסורת היהודית כביטוי לאי-מותו, והנביא מלאכי תולה את ביאתו של המשיח בחזרתו של אליהו: "הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא" (מלאכי ג, כג).

השיר הזה הוא מן המזוהים ביותר עם טהרלב ומוכיח את שכתבנו בפתיחה. שיר שנכתב בעקבות מפגש עם העולים שזה מקרוב באו, מספר סיפור מרגש בנוגע לקליטתם בארץ, ומבטא אותו בעזרת מוטיב מקראי-מסורתי.

באותה שנה כתב טהרלב את השיר "אנשי הדממה"³². טהרלב סיפר שהיה קשור מאד לחיל-הים וללהקת חיל-הים, ואף הוזמן לבקר בבסיס חיל הים כאורח של החיל.³³ ואכן, רוב השירים באלבום "רפסודה בכחול" שיצא ב-1970 הם פרי עטו, והם משבחים

31 על פי יש' נב, ז; נחום ב, א.

32 הולחן, כמו רוב שירי התקליט, על ידי יאיר רוזנבלום. על השיר ראו בספרו **אין כבר דרך**, עמ' 88.

33 ראו באתר שלו בקישור: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=52

ומהללים את חיל-הים ופעולותיו.³⁴ ייתכן מאוד שטהרלב התלהב מכמה פעולות של החיל כדוגמת "קרב רומני" (11.7.1967) ומבצע "ברק" (14.7.1967),³⁵ ובעקבותיהן כתב את שירי ההלל האלו.³⁶ להלן הבית השני של "אנשי הדממה":

אנחנו מאוד חסידי התנ"ך, יונה הנביא הוא אצלנו קמיע,
גם הוא נעלם ליומיים שלושה, היכן הוא היה - איש איננו יודע.
וכמו בתנ"ך אם צריך להכות, אנחנו פותחים זאת בדם וצפרדע...

גם בשיר זה מסתתרים מוטיבים מקראיים. אנשי הצפרדע הוא כינויים של צוללני חיל-הים, המכים מכת דם את אויביהם **המצרים** - אלה כידוע הוכו בתנ"ך בדם (שמ' ז, יט) ובצפרדעים (שם ח, א). צוללנים אלה גם יודעים להיעלם במעבה הים כמו יונה הנביא בשעתו, וכך מתחברים להם בידי האמונות של טהרלב כמה סיפורים מקראיים הקשורים במים ובמכה עם גבורתם של לוחמי הים של צה"ל.

גם השיר ההומוריסטי "אידישע פיראטען" שחשף את שפת האם של עולי העלייה החמישית, ובהם הוריו של יהורם,³⁷ הושר על ידי אותה להקה באותה שנה.³⁸ כהרגלו, הצדיע טהרלב לחיל-הים וסיפר בהומור על הרפתקאות שונות - חלקן אמיתיות וחלקן נבדו על ידי הכותב או על ידי המנהל המוזיקלי של הלהקה, דני ליטאי - שחווים המלחים המגיעים בעל כורחם לארצות זרות ולחופים בלתי צפויים. שיר זה שזור במוטיבים מקראיים רבים:

מביאליסטוק עד ווהלין,
מליטא ועד פולין,
כל העם כבודנו ימלל,³⁹
איזה חֲבֵרָה יאטען, אידישע פיראטען,
שירבו כמותם בישראל.

34 "המלאך גבריאל" (ייתכן שרומז לטיל גבריאל שהיה כלי נשק מתקדם מאוד של החיל בשנים אלו), "אנשי הדממה", "אידישע פיראטען" (שידובר עליו בהמשך), "התנדבה לחיל הימאים", "רובינזון רובינזון" (והקשר לספרו של דניאל דפו - **רובינזון קרוזו** והאי שלו, ברור), "הסירנות" ו"ספינות שרבורג" (על שיר זה ראו להלן הערה 37).

35 ראו עליהם באתר החיל: <http://www.navy.idf.il/1263-he/Navy.aspx>

36 שחרור ספינות שרבורג מתחת לאפם של הצרפתים (25.12.69) הוביל לכתיבת השיר "ספינות שרבורג" (הלחין בני נגרי). מבצע מוצלח מאוד של שייטת 13 התרחש קצת קודם - הפשיטה על האי גרין (19.7.1969). טהרלב כתב גם על מבצע זה, והשיר "בלדה לאי גרין" (הלחין משה וילנסקי) הופיע בתקליט הבא של להקת חיל-הים שיצא ב-1971 "שירת הים".

37 כך משתמע מתוך האתר שלו: <http://www.taharlev.com/biopage.asp?id=2>

38 הולחן על ידי דרורה חבקין. על השיר ראו בספריו **לאוהבים**, עמ' 66, **אין כבר דרך**, עמ' 186 ובאתר שלו: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=54

39 ראו תה' קו, ב.

אל המסע יצאנו, את המצפן כיוונו,
שנפליג ישר אל ארץ כוש⁴⁰ ואל תרשיש⁴¹.
מילאנו את הפעקלאך, פסוליה⁴² וגם קרעפלאך,
פח של צ'ולנט, פח של בורשט, חבית גפילטע פיש.

הגענו אל הבלטי, אני לים נפלתי,
רק צעקתי: "שמע ישראל"⁴³ ווי צור מיר, געוואלד.
ממעמקים קראתי⁴⁴, אך איש מן הפירטים,
לא קפץ להצילני, רק דב-בָּעַר לבד.

הרב חובל רב גדליה, נתן לו אז מדליה,
וכולם אמרו "אתה הוא שימשן הגיבור"⁴⁵.
ענה דב-בער: 'אני הוא, גיבור גדול, אך מיהו -
זה הפסקודניאק אשר דחפני מאחור!' ... "

הרבה הומור ניכר כאן אצל בנם של העולים, שעירב יחד את שפת היידיש הבלולה בלשון פסוקי התפילה של הוריו עם גבורתם המעוררת גיחוך של המלחים היהודים בשיר המשעשע, אבל דווקא הומור זה מלא רמזים של הערצה לחיילי חיל-הים הנלחמים כקודמיהם גיבורי התנ"ך.

שירו "אנחנו ואתם"⁴⁶ סיפק פרטים ביוגרפיים על המאבק לשחרור יהדות ברית המועצות מאחורי מסך הברזל⁴⁷. שיר זה מסתיים בביטוי המקראי "שלח את עמי" (שם' ה, א). סיסמה זו שימשה את העם היהודי בכל העולם כסמל המאבק. זכורות לי המדבקות על המכוניות שנשאו משפט זה כחלק מן המאבק הציבורי.

40 ראו בר' ב, כג.

41 ראו יונה א, ג.

42 כאן משלב טהרלב בתוך המילים של היידיש העסיסית מילה הלקוחה מתוך הווי חברתי אחר. המילה פסוליה יכולה לבוא כתרגום עברי נכון לשעועית המצויה Phaseolus Vulgaris, אך כאן מתכוון טהרלב לסלנג הצה"לי הלגלגני המכנה כך את השעועית הבאה מקופסאות שימורים.

43 בעת צרה נוהגים יהודים לזעוק את מילות האמונה "שמע ישראל" (דב' ו, ד).

44 ע"פ תה' קל, א.

45 שמשון הוא אב טיפוס מקראי ל"גיבור" בזכות סדרה של מעשים על-אנושיים. ראו שופטים פרקים יד-טז. כאן שמשון הוא "שימשן" בעגה היידישאית. עם זאת, בעגה היידישאית "שימשען הגיבער" הוא כינוי לגלגני.

46 הולחן אף הוא על ידי רוזנבלום ב-1969. על השיר ראו בספרו **אין כבר דרך**, עמ' 182 ובאתר שלו: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=78

47 השיר נכתב ספציפית על יהודי גרוזיה, וכולל שמות של שניים ממתנגדי המשטר שנאסרו: "ומיהו יולי דניאל ומי סיניאבסקי הבוגד?".

הן עוד יפציע הכוכב ועוד נזכה בו לחזות,
אנחנו ואתם.

...

לכן ננצור את התקווה ולא תופר הברית הזאת,⁴⁸
נזעק עמכם בלי לדעת אל מי,
שלח את עמי! שלח את עמי!

כעשר שנים אחר כך (1980) כתב טהרלב שיר נוסף שקשור בנושא. השיר "בללייקה"⁴⁹
נכתב עוד טרם פתיחת שערי ברית המועצות ב-1989, והמשיך לזעוק את זעקת
הכלואים מאחורי מסך הברזל.⁵⁰

בלב הלילה שמעתי קול, זה קול אחי על נהרות בבל,⁵¹
תפילה אילמת, לא מנוחמת, אל ארץ ישראל.

מתוך האלם עלה קולו,⁵²
לא סערה הייתה בו ולא אש,⁵³
רק בללייקה בדמי הלילה, וקול אדם לוחש:

בללייקה בללייקה, הו שירי לי "אם אשכחך ירושלים",⁵⁴
בללייקה בללייקה, עוד יישמע שירי בארץ ישראל.⁵⁵

בלב הלילה לחשתי לו: את תפילתך שמעתי מן הבכי,⁵⁶
אני שומעת, אני יודעת, אחי אתה, אחי.⁵⁷

48 הפרת ברית היא ביטוי מקראי: "וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההוא מעמיה את בריתי הפר" (בר' יז, יד). הברית המסוימת שעליה מדבר טהרלב היא כנראה ברית הערבות בין יהודי העולם. לפי חז"ל "ישראל ערבין זה בזה" (אליהו רבה [מהד' איש שלום], פרשה יב).

49 הולחן על ידי קובי אשרת. את השיר ראו בספרו **בפרדס**, עמ' 56 ובאתר שלו: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=41

50 גם הלחן של קובי אשרת מ-1984 מתחשב בסיפור ההיסטורי ומנוגן בסגנון המוזיקה הרוסית. האזינו: https://www.youtube.com/watch?v=w3Flb_X6Eu4

51 מתוך תה' קלז, א.

52 ראו יח' ג, כו ויבואר להלן.

53 ראו מל"ב ב, יא ויבואר להלן.

54 תה' קלז, ה.

55 האם רומז כאן טהרלב לנבואת הנחמה של ירמיהו: "ובאו ורננו במרום ציון" (לא, יא)?

56 ראו מל"ב יט, כ, וכן שם כ, ה.

57 ראו בר' כט, טו ולהלן בניתוח השיר.

שיר זה משתמש במוטיבים תנכ"יים רבים. כמה מהם הקשורים בגלות בבל מתוך מזמור קלז בתהלים: "על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון" (פס' א), וכן המשך הפרק "אם אשכחך ירושלים" (שם ה), אך את נהרות בבל מחליפים הנהרות וולגה וסביבותיה. בשיר מתחברים פסוקי תהלים לסיפורו של יחזקאל.

בפרק ג ביחזקאל אנו קוראים את ציוויו של האל לנביא היושב בבבל:

"ולשונך אדביק אל חכך ונאלמת ולא תהיה להם לאיש מוכיח כי בית מרי המה. ובדברי אותך אפתח את פיך ואמרת אליהם ... " (כ, כו-כז).

הנביא שאמור לדבר בשם הא-ל מצווה לשתוק ולפתוח את פיו רק כשייקרא לכך. והנה, טהרלב בשיר הביע את אותו רעיון בשילוב פסוקים מספר תהלים העוסקים בגולים לבבל.

"תפילה אילמת, לא מנוחמת, אל ארץ ישראל".
"מתוך האלם עלה קולו".

יש תפילה מושתקת-נאלמת, הנאמרת על ידי הגולים בבבל המודרנית - רוסייה, אך התפילה המושתקת מבטאת את קולה בכל זאת בעזרת הבלליקה השרה:

"בלליקה, הו שירי לי 'אם אשכחך ירושלים'".

טהרלב חיבר כאן חיבור נפלא בין שתיקתו בעלת המשמעות⁵⁸ של יחזקאל בבבל של אז, לבין תפילתם החרישית של הגולים בבבל המודרנית, שלא מאפשרת להם לצאת מתחומה ואף לא להתפלל. טהרלב מכריז שהתפילה נשמעת, אם לא מן הפה, אז דרך הבלליקה במילות הגולים של אז: "אם אשכחך ירושלים תשכח ימינו".

פרט מקראי נוסף שמוזכר בשיר הוא עלייתו של אליהו השמימה במרכבת אש (מל"ב ב, יב; יג, יד). זו הזדמנות לציין שאלהו הנביא, איש מעמד הר הכרמל, הוא דמות מפתח בכתיבתו התנ"כית של טהרלב, ועל כך במאמר המשך.⁵⁹

משפט נוסף מן השיר "את תפילתך שמעתי מן הבכי" רומז לבכיו ולתפילותיו של חזקיהו (מל"ב יט-כ). במהלך מסע סנחריב התפלל חזקיהו המלך פעמיים. בפעם הראשונה מתוך דאגתו לאחר נאווה המתגרה של רבשקה, שר צבאו של סנחריב מלך אשור. בתגובה לתפילתו אמר ישעיהו:

58 שהרי דרישת האלם באה לבטא גם את הכעס הא-לוקי וגם לעורר את האנשים לשאול את עצמם מה מטרותו של זה, הנביא השותק!?

59 "הארץ הטובה, ההר הטוב ונביאו אליהו בשירי טהרלב" (לקראת דפוס).

"כה אמר ה' א-להי ישראל אשר התפללת אלי אל סנחרב מלך אשור שמעתי"
(מל"ב יט, כ).

ובפעם השנייה התפלל חזקיהו על מחלתו שלו, והנביא ענה לו בנוסח דומה בשם ה':

"שמעתי את תפלתך ראיני את דמעתך הנני רפא לך... (שם כ, ה).

תחכום ספרותי עולה מן הבית השלישי. הבית מסתיים בווריאציה על השאלה הרטורית ששואל לבן את יעקב: "הכי אחי אתה" (בר' כט, טו). בהברקה פילולוגית ובהקשר הנושא של השיר, עונה טהרלב בסיום הבית השלישי תשובה חד-משמעית: אחי, אתה אחי!

מתוך שירים אלה שהוצגו בפתחת דברינו, עולה שכתובתו של טהרלב אינה רק תנ"כית אלא גם ציונית מאוד. טהרלב כתב והתכתב עם האירועים של המדינה לפחות בשנות השישים והשבעים של המאה העשרים. כמעט כל אירוע שקרה, כמו עלייה לארץ, מבצע צבאי או מלחמה, קיבל ביטוי מידי בשיר שהוא כתב, והדברים יודגמו עוד בהמשך.

ג. שירים בנושאים תנ"כיים

חפרי-אפלל טוענת שבראשית הציונות המשוררים שכתבו על תנ"ך שמו דגש על המעשה ההיסטורי, אך הדמות, על מעשיה ורגשותיה, היא שטוחה - חשובה פחות. אולם החל משנות השישים, הדגש בשירים התנ"כיים הוא על הדמות עצמה, ורגשותיה (החסרים במקרא) מובעים על ידי המשוררים.⁶⁰ היא מציגה כדוגמה את השירים "הגר" של שלום חנוך (1968), "עורה אוריה" של יהונתן גפן (1969), "איזבל" של עקיבא נוף (1971), "לאה" של אהוד מנור (1974)⁶¹ ו"אחכה" של עלי מוהר (1980). בכל השירים האלה הציג המשורר את הדמות וחדר לנבכי נשמתה. אוסיף עליה שהמשותף לשירים אלו הוא גם פיצוי של הדמות: יעקב מחכה שבע שנים, והשיר "אחכה" מתאר את רגשותיו. הגר גורשה ואוריה נשלח למותו, ואז באו המשוררים וכתבו את הסיפור מנקודת מבטם. לאה היא קורבן ההחלפה של אביה, אז יש לפצותה בשיר שבו יביע יעקב את אהבתו כלפיה. טהרלב עצמו לא כתב שירים מסוג זה. פנייתו לדמויות תנ"כיות לא באה לפצותן. לרוב, השתמש טהרלב בדמות או בסיפור המקראי כדי להביע את מסריו שלו, ובמספר מקרים מצומצם הוא כתב על האירוע התנ"כי ממש, והדברים יודגמו עוד להלן.

השיר "יעלה ויבוא" הושמע רבות בשנות השבעים, לאחר שהשתתף בפסטיבל הזמר והפזמון תשל"ג.⁶² השיר הזה מספר כמה סיפורים תנ"כיים.

60 חפרי-אפלל, **שיר הזמר** (לעיל הערה 5), עמ' 29-34

61 שיר זה הוזכר בנפרד אצל חפרי-אפלל. ראו: **שיר הזמר** (לעיל הערה 5), עמ' 42, 48-47.

62 הלחין בני נגרי. השיר מופיע בספרו **אין כבר דרך**, עמ' 65-66 ובאתר שלו: <http://www.taharlev>

יעלה ויבוא יעלה ויבוא,
יעלה על הר נבו זה האיש אשר יראנה, ואליה לא יבוא.
יעלה ויבוא.

יעלה ויבוא יעלה ויבוא,
על גלבע כגיבור יעלה נורא המלך, והחרב בלבבו.
יעלה ויבוא...

יעלה ויבוא יעלה ויבוא,
יעלה אל הר תבור הברק אשר הגיח, והאש בעקבו.
יעלה ויבוא.

יעלה ויבוא יעלה ויבוא,
לכרמל בנתיבו הנביא שרכב אש לו, בשמים רכובו.
יעלה ויבוא.

בהירים כשמש הם ארבעת גיבורי התנ"ך שעליהם מספר השיר:
משה נפטר מן העולם באופן טראגי, על סף הכניסה לארץ, כשחלמו להיכנס לארץ
ישראל לא מתממש. התיאור הזה מופיע בסוף ספר דברים (לב, מט-נ):

"עלה אל הר העברים הזה הר נבו אשר בארץ מואב אשר על פני ירחו וראה את
ארץ פנען אשר אני נתן לבני ישראל לאחזה: ומת בהר אשר אתה עלה שמה
והאסף אל עמיקך פאשר מת אהרן אחיך בהר ההר ויאסף אל עמיו".

שאל נהרג בנופלו על חרבו, והתיאור הזה מופיע בשמ"א לא, ג-ד:

"ותכבד המלחמה אל שאול וימצאהו המורים אנשים בקשת ויחל מאד מהמורים:
ויאמר שאול לנשא כליו שלף חרבך ודקרני בה פן יבואו הערלים האלה ודקרני
והתעללו בי ולא אבה נשא כליו כי ירא מאד ויקח שאול את החרב ויפל עליה".

ברק, שותפה של דבורה בניצחון הגדול על סיסרא, פתח את הקרב בירידתו מהר תבור
(שו' ד, יד-טו), ובזה גם פתח טהרלב את הבית השלישי של השיר: "יעלה אל הר תבור
הברק אשר הגיח והאש בעקבו".

"ותאמר דברה אל ברק קום כי זה היום אשר נתן ה' את סיסרא בידך הלא ה'
יצא לפניך וירד ברק מהר תבור ועשרת אלפים איש אחריו: ויהם ה' את סיסרא
ואת כל הרכב ואת כל המחנה לפי חרב לפני ברק וירד סיסרא מעל המרכבה
וינס ברגליו..."

הדמות הרביעית בשיר היא אליהו, איש מעמד הר הכרמל, האהוב כל כך על ידי טהרלב.⁶³ סיומו של השיר מתאר את צורת פרידתו הנסית מן העולם ברכב אש (מל"ב ב, ט-יא).

"ויהי כעברם ואליהו אמר אל אלישע שאל מה אעשה לך בטרם אלקח מעמך? ויאמר אלישע ויהי נא פי שנים ברוחך אלי: ויאמר הקשית לשאול. אם תראה אתי לקח מאתך יהי לך כן ואם אין לא יהיה: ויהי המה הלכים הלוך ודבר והנה רכב אש וסוסי אש ויפרדו בין שניהם ויעל אליהו בסערה השמים".

השיר עוסק בשלוש פרידות מן העולם ובדמות נוספת (ברק) שהתנ"ך לא מתאר את פרידתה.

כנראה שהמכנה המשותף לארבע הדמויות הוא ההרים הקשורים בגיבורים ולא הסיפור האישי שלהם, ולכן שם השיר הוא **יעלה** ויבוא. הר נבו אצל משה, הגלבע אצל שאול, התבור אצל ברק, והכרמל, שהפעם לא מוזכר בהקשרו, הוא ההר של אליהו ושל יורם טהרלב.⁶⁴ כיוון אחר להסבר מבנה השיר הוא שחירתו של משה לשיר היא בהיפוך. בניגוד למשורר עצמו שחי בנעוריו בקיבוץ יגור בצלם של שלושת ההרים, משה דווקא לא זכה לראות בעיניו את ההרים הנפלאים האלה, ויש כאן תחבולה ספרותית של טהרלב.

בתחום ספרותי נוסף, הופכת בשיר המילה ברק ("הברק אשר הגיח והאש בעקבו") כשם אדם אל ברקים ואש - רמז ל"מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא" (שו' ה, כ), כפי שתיארה דבורה בשירתה את קרב הניצחון.

יש לציין עוד שגם שם השיר לקוח מן המקורות. "יעלה ויבוא" הוא פתיח של תפילה המתווספת לתפילת הקבע בימי חג ומועד, וכאן רומז הדבר על בקיאותו של טהרלב במסורת היהודית בכללה ולא רק בשפת התנ"ך.⁶⁵

בעקבות שיר זה יש לומר שתיאור סיפורים תנ"כיים, גם אם יש בהם אזכור לחוויותיו האישיות של המשורר, זו דרך ביטוי חריגה אצל טהרלב, וכמעט שהוא לא נוקט בה.

63 ראו שוב הערה 60 לעיל.

64 ראו הערה קודמת.

65 מלבד שירים כתב טהרלב גם שישה ספרים הנוגעים במסורת: לקחים מספר מוסר (**וטהר לבנו**, תל-אביב תשנ"א), המתייחס לספרו של רבי אליהו הכהן מאיזמיר **שבט מוסר**. על ספרו של טהרלב יצא קצף רב בציבור החרדי והוא הזמן בעקבותיו לדין תורה. על כך בספרו **אין כבר דרך**, עמ' 183-185 ובאתר שלו: <http://www.taharlev.com/biopage.asp?id=14>; שני קובצי עצות מחכמי ישראל (**שמע בני**, תל-אביב תשס"ב; **ואהבת**, תל-אביב תשס"ו); דרשות לפרשת השבוע (**אור תורה**, אור-יהודה תשע"ד); פירוש לפרקי אבות (**על ברכי אבות**, אור-יהודה תשע"ו); ופרשנות משלו לתשע דמויות נשיות בתנ"ך (**מצע אשה מצא טוב**, תל-אביב תשס"ג).

אחד משיריו הראשונים של טהרלב שהולחן ב-1966 הוא השיר "משה משה"⁶⁶.

משה משה, איזה נביא, תורה כל כך טובה הביא.

מעל ההר בשעת ערבית, ירד הוא עם לוחות הברית,⁶⁷
 אמרו כולם: מהר ניגש,⁶⁸ יש לזקן דבר חדש.
 אמר משה: לא יהיה לכם אל מלבד א-להיכם,⁶⁹
 אמרו כולם: ודאי ודאי, אחד מספיק לנו ודי.

אמר: כבד את ההורים למען תאריך ימים,⁷⁰
 למען זה, על דברתי, הן אכבד גם את זקנתי.
 אמר: זכור את השבת,⁷¹ אמרו כולם: נזכור לעד,
 גם אם תוסיף כל יום מועד, אנחנו כלל לא נתנגד.

אמר משה ונאנח: לא תשנא⁷² ולא תרצח.⁷³
 אמרו כולם: הו, אל תירא, לזה תדאג המשטרה.
 אמר משה: אסור לגנוב,⁷⁴ לא לחמוד⁷⁵ ולא לסחוב.
 אמרו: נפלא, הוא לא אמר על השוחד שום דבר.⁷⁶

66 הלחין משה וילנסקי. על השיר ראו בספריו: **לאוהבים**, עמ' 52; **אין כבר דרך**, עמ' 73 ובאתר שלו:

http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=40

67 וכאן ניכרת טעות נפוצה. סדר האירועים בשיר מציג את נתינת הלוחות ולאחריו מתוארות עשרת הדיברות. אך ברור על פי סדר האירועים בשמות כ-לב, שעשרת הדיברות ניתנו תחילה בקולו של האל, ורק לאחר ארבעים ימים שבהם משה בהר, הוריד לפנות ערב ("בשעת ערבית" כלשון השיר) את הלוחות שבהם נחקקו הדיברות (שגם אותם שבר).

68 השימוש במילה "ניגש" רומזת לפסוק נוסף המופיע מיד לאחר עשרת הדיברות: "ומשה נגש את הערפל אשר שם הא-להים" (שמ' כ, יח).

69 הדיבר השני "לא יהיה לך א-להים אחרים על פני" (שמ' כ, ג). מקובל להכליל את חמשת הדיברות הראשונים כדיברות העוסקים בנושא אחד של ייחוד ה' ואיסור עבודה זרה, ובוודאי נכון הדבר לשלושת הדיברות הראשונים (כך על פי רמב"ן בפירושו לשמ' כ, ג), כך שבפועל כל עשרת הדיברות מופיעים בשיר.

70 הדיבר החמישי (שמ' כ, יב).

71 הדיבר הרביעי (שם ח-יא), כך שגם סדר הדיברות לא נשמר בשיר, כנראה לטובת החרזיה.

72 אין משפט כזה במעמד עשרת הדיברות. בוי' יט, יז מופיע "לא תשנא את אחיך בלבבך". סביר להניח שהמשפט הוכנס לשיר כי הוא שירת את מטרתו של הכותב כפי שתוצג להלן.

73 הדבר השישי (שמ' כ, ג).

74 הדיבר השמיני (שם יג).

75 הדיבר העשירי (שם יד).

76 איסור השוחד לא מופיע בעשרת הדיברות, אך מופיע כמה פעמים בשאר התורה: שמ' כג, ח (טקסט

אמר משה: אסור לשתות. אמרו כולם: עזוב שטויות,
אפילו נח⁷⁷ השתכר,⁷⁸ דחילק מוישה, תוותר.
אמר משה: תגובה טובה, אז נעשה מזה מצווה,
והוא קבע את זה לחוק, מאז שותים את 'כרמל הוק'⁷⁹.

סיכם משה: אסור לגנוב, לא לקחת לא לסחוב,
לא לרצוח עד הסוף, לא לחמוד ולא לנאוף.⁸⁰
אמרו כולם: משה משה, רק לא ולא - זה די קשה,
אני סומך כבר עליכם שתסתדרו בעצמכם.

גם אם נדמה שהשיר מתאר בקווים כלליים את עשרת הדיברות שניתנו בסיני, ברור שלא זו מטרתו. בשיר בולטת מאוד הציניות כלפי מוכנותם של בני האדם לקבל עליהם דיברות אלו, שהם עקרונות חשובים ביהדות, וזהו המסר של הכותב. בבית הראשון כתוב:

אמר משה: לא יהיה לכם א-ל מלבד א-להיכם.
אמרו כולם: ודאי ודאי, אחד מספיק לנו ודי.

משמעות הדברים היא שהעם, דרך עטו של המשורר, אומר: לא בטוח שאפילו עם א-ל אחד אנחנו יכולים להסתדר, וגם המצוות קשות עלינו כעולה מהמשך השיר:

אמרו כולם: משה משה, רק 'לא' ו'לא' - זה די קשה.

הבית השני מוסיף את ההיגד הבא: גם לא בטוח שנתנגד לעוד כמה ימי חופשה מעבודת האדמה, המכבסה או חדר האוכל, ובלשון השיר:

אמר: זכור את השבת. אמרו כולם: נזכור לעד,
גם אם תוסיף כל יום מועד, אנחנו כלל לא נתנגד.

בבית השלישי קיימת ביקורת על תופעות חברתיות של שנאה, חמדה, גניבה ואפילו שוחד.

זה שייך עדיין לקובצי הפרקים של מתן תורה; דב' טז, יט; כז, כה.

77 ולהלן נעסוק בשיר "נח".

78 בר' ט, כא.

79 מדובר בין זול שהיה פופולרי מאוד באמצע המאה העשרים בישראל. עם זאת, בחירתו בזה דווקא "כרמל" ולא בסוג אחר של משקה חריף, מתחברת היטב עם רמיזותינו הקודמות לקשר העמוק של טהרלב עם מקום הולדתו, יגור שעל מורדות הכרמל, וראו לעיל הערה 60.

80 הדיבר השביעי (שמ' כ, יג).

אמר משה ונאנח: לא תשנא ולא תרצח.
אמרו כולם: הו, אל תירא, לזה תדאג המשטרה.
אמר משה: אסור לגנוב, לא לחמוד ולא לסחוב.
אמרו: נפלא, הוא לא אמר על השוחד שום דבר.

פרט מעניין אחר מופיע בבית הרביעי:

אמר משה: אסור לשתות. אמרו כולם: עזוב שטויות,
אפילו נח השתכר, דחילק מוישה, תוותר.
אמר משה: תגובה טובה, אז נעשה מזה מצווה,
והוא קבע את זה לחוק...

כוונתו כנראה למצוות הקידוש. צריך להעיר שמצווה זו אינו מופיעה במפורש במקרא אלא נסמכת על הפסוק "זכור את יום השבת לקדשו" (שמ' כ, ח). וכך דורש התלמוד הבבלי: "זוכרהו על היין" (פסחים קו ע"א). הפסוק שעליו נסמכת הדרשה קיים בעשרת הדיברות, כך שניכרת שוב שליטתו של טהרלב גם במקרא וגם במסורת חז"ל.⁸¹

סביר להניח שלא על מצע ריק נכתב השיר הסאטירי והביקורתי זה, וטהרלב, שבעת כתיבת השיר הוא בן כ"ח שנים, הספיק להכיר את דרך התנהלות הקיבוץ, הצבא והמדינה, ומכאן הביקורת.

משיר זה עולה את שאמרנו, שלרוב לא כתב טהרלב שירים תנ"כיים אלא השתמש במקרא כמצע על מנת להעביר את מסריו שלו.⁸²

שיר דומה הוא "קום לך אל נינוה" שהולחן ב-1968, שנתיים אחרי "משה משה".⁸³

הלך לו יונה עם תרמיל על השכם, הלך לו יונה עם כד מים ולחם,
הלך לו עליז כדרכו במשעול, לפתע שמע מעליו את הקול:

קום לך אל נינוה, אל נינוה העיר הגדולה,⁸⁴ קום לך אל נינוה יונה!
קום לך אל נינוה, אל נינוה העיר הגדולה, קום והנבא, יונה!
ברח אז יונה, את הצעד החיש הוא, ירד בספינה ההולכת תרשישה,⁸⁵

81 וראו שוב הערה 66 לעיל.

82 על הבנה זו ראו גם את חפרי-אפלל, **שיר הזמר** (לעיל הערה 5), עמ' 43-44.

83 הולחן על ידי אלונה טוראל. על השיר ראו בספריו: **לאוהבים**, עמ' 50; **אין כבר דרך**, עמ' 74 ובאתר שלו: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=48

84 איבר האמצע במשפט הוא ציטוט מדויק של יונה א, ב.

85 במפורש שם פס' ג.

אך פתע נגעש גם הים הכחול,⁸⁶ ומן הסופה אז הבקיע הקול...

שלושה ספנים אדירי כתפיים, כמו אבן זרקו את יונה אל המים,⁸⁷
ושמה בלעהו הדג הגדול,⁸⁸ אך גם בקרבו עוד שמע את הקול...

הייתה סערה איזה יום או יומיים, לפתע הדג חש בבני המעיים,
ואז הוא הקיא את יונה על החול,⁸⁹ ושוב מעליו הוא שמע את הקול...

הלך אז יונה לנינווה והודיע: העיר תחרב!⁹⁰ אבל זה לא השפיע.⁹¹
ואז הוא אמר: די! אינני נביא! זה לא בשבילי, לא, זה לא בשבילי!

על פי פתיחתו, נשמע השיר כשיר המתאר את הסיפור של יונה, שהרי פותח הוא בלשון הכתוב "קום לך אל נינווה העיר הגדולה" (יונה א, ב), אך טהרלב בכישרונו אמנם מלווה את הפרטים העסיסיים מן הסיפור המקראי (הבריחה, הסופה, הדג שבלע ואחר כך הקיא) אך שוב הופך אותו לסוג של ביקורת, שיתכן שבאה מתוך קורות חייו בקיבוץ. יש לשים לב לשני הבדלים משמעותיים מן הסיפור המקראי. בסיפור המקראי יונה מצליח בשליחותו ותושבי נינווה שבים אל הא-ל, אך בשיר "זה לא השפיע". כמו כן, בסוף הסיפור המקראי יונה מבצע את שליחותו, אך גיבורו של השיר, אולי שליח של התנועה/ הגרעין, דווקא מתפטר מתפקידו.

באותה שנה הולחן שיר דמיוני שמבוסס על אירוע מקראי - "מלאך מסולם יעקב".⁹²

בבוקר אל דשא ביתי הרטוב,
ירד משמים בלובן כנפיים מלאך מסולם יעקב.
מאין תבואה ואנה תצעד?

86 הים (ללא צבעו) מופיע שם בפס' ד.

87 שם פס' טו.

88 שם ב, א.

89 שם פס' יא.

90 ובלשון הכתוב אחרת: "עוד ארבעים יום ונינווה נהפכת" (ג, ד).

91 הסיפור המקראי הפוך: "ויתכסו שקים האדם והבהמה ויקראו אל א-להים בחזקה וישבו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם" (יונה ג, ח).

92 נורית הירש הלחינה אותו ב-1968 לצוות הווי נח"ל. עם זאת, חשוב לציין שהשיר שהוקלט מוכר יותר דווקא בביצועה של רבקה זוהר והיה חלק מן התהליך שכבר הוזכר (לעיל בהערות 34, 35, 37), שבו קשר את עצמו טהרלב ללהקת חיל-הים של אותם שנים, שרבקה זוהר הייתה הסולנית שלה בשנים 1967-1968. השיר מופיע בספרו **לאהבים**, עמ' 38 ובאתר שלו: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=35

מארץ הנגב⁹³ אל ארץ גלעד,⁹⁴
את מי שם תראה מלאכנו הטוב?⁹⁵
את אוהל עשיו⁹⁶ ואת בית יעקב.⁹⁷

בטרם אפתח את דלתי לקראתו,
פרש הכנפיים ועף לשמים,
מלאך מסולם יעקב.

חכה נא עוד רגע, חכה, ואני,⁹⁸
הנה זה ארד במשעול אל גני,
ופרח אקטוף מפרחי היסמין,
הבא אותי שי לאחי בנימין.⁹⁹

רובו של השיר אינו עוסק בסיפור מקראי אלא בחלום דמיוני, אך שם השיר "מלאך מסולם יעקב" נוצר בוודאי מתוך סיפור ההתגלות של המלאכים ליעקב בחלומו בעת בריחתו מעשיו ("בר' כח, י). ואכן, הבית השני מתאר כמה פרטים מסיפור זה. הבית פותח בבריחתו של יעקב מבאר שבע ("ארץ הנגב") וחזרתו דרך "ארץ גלעד".¹⁰⁰ גם מלאכים ראה יעקב הן בבריחתו בסיפור הסולם, והן בחזרתו במאבק עם המלאך. כאינקלוזיו, מסיים המשורר את הבית בקשר המחודש בין יעקב לעשיו. בריחתו של יעקב נבעה מכעסו של עשיו על "גניבת הברכות" ("בר' כז), אך הם נפגשים ומשלימים בדרכו חזרה (שם לב), כשיעקב כבר אינו איש בודד אלא ראש "בית יעקב", שהרי הוא חוזר מחן עם ארבע נשותיו ואחד-עשר ילדיו.

93 יהו' טו, יט.

94 הגלעד מופיע הרבה במקרא. בהקשרנו אפשר לדבר על הגלעד שבונים יעקב ולבן ב"גר שהודתא" (בר' לא, מז), שעל פי שחזור מסלולו של יעקב, כנראה שממוקם בעבר הירדן, בדרום הגלעד.

95 הוא נפגש במלאך פעם אחת בבריחתו ("בר' כח, יב) וכנראה שפעמיים בחזרתו (שם לב, ב ושם לב, כה). אמת היא שבמקרה השלישי לא מופיעה המילה "מלאך" אלא "איש", אך כך היא מסורת חז"ל, שה"איש" שעמו נאבק יעקב הוא מלאך. ראו למשל בתנחומא (בובר) וישלח ז.

96 הביטוי "אהל עשיו" לא מופיע במקרא, ולעומתו "אהל יעקב" כן מופיע במקרא (בר' לא, לג). אך מבחינה ספרותית, ובצדק, המשורר כנראה העדיף להציע את הביטוי שמופיע עשרים ושתיים פעמים במקרא "בית יעקב", כחריזה לביטוי שאינו מקראי "אהל עשיו".

97 למשל בר' מו, כז, ועוד רבים.

98 מזכיר מעט את בקשתו של מנוח מן המלאך: "נעצרה נא אותך ונעשה לפניך גדי עזים" (שו' יג, טו), אך המלאך מסרב להתעכב.

99 לידת בנימין מתוארת כנקודת ציון כמעט אחרונה במסעו של יעקב חזרה אל אביו יצחק בחברון. ראו בר' לה, יח.

100 יעקב בבריחתו המשיך עוד לכיוון צפון מזרח - לחרן (הכפר קיים עד היום בצפון מזרח טורקיה), אך ברור שעבר בגלעד הן בבריחתו והן בחזרתו. פרט זה משתמע מתיאור מסלולו חזרה של יעקב, הכולל את מעבר יבוק (בר' לב, כג) הנמצא בגבולה הדרומי של ארץ גלעד.

זאת ועוד, אינני יודע אם לכך התכוון המשורר, אך עולה בדעתי שסיום השיר במשפט "אביא אותו שי לאחי בנימין" הוא סיום מבריק. ייתכן שהמשורר לא רצה לסיים את השיר ב"אהל עשיו" וב"בית יעקב" בצורתו זו, שהרי הוא כרגע בית יעקב מונה רק אחד-עשר ילדים. לכן הוסיף את בנימין, הבן השנים-עשר שנולד כבר בארץ ישראל, וביתו של יעקב הושלם.

בשיר הבא, שהולחן ב-1974, לא עסק טהרלב בביקורת חברתית כמו שהודגם קודם, אלא בתוספת קומית לסיפור המבול המקראי. סיפור המבול מתואר באריכות רבה במשך שלושה פרקים (ו-ח) בספר בראשית. רובו של התיאור עוסק בהכנות של נח למבול ובתהליך הירידה של המים ומחיית העולם. פרט אחד בסיפור, הבאת כל סוגי החי, מוזכר בשלושה פסוקים בלבד וללא פירוט.

שנים שנים באו אל נח אל התבה זכר ונקבה כאשר צוה א-להים את נח (ז, ט) ...
המה וכל החיה למינה וכל הבהמה למינה וכל הרמש הרמש על הארץ למינהו
וכל העוף למינהו כל צפור כל כנף: ויבאו אל נח אל התבה שנים שנים מכל
הבשר אשר בו רוח חיים (שם, יד-טו).

מה היה בתיבה עצמה, היכן התגוררו, מה אכלו, איך שרדו? בשאלות אלה אין המקרא עוסק, אולם חז"ל עסקו בכך.

"א"ר לוי: כל אותן י"ב חדש לא טעם טעם שינה לא נח ולא בניו שהיו זקוקין לזון את הבהמה ואת החיה ואת העופות. ר"ע אומר: אפי' שבישתין לפילין [=יצורים זעירים כמאכל לכינים] ... הכניסו בידן לזון אותן. יש בהמה שאוכלת לב' שעות בלילה ויש אוכלת לשלשה, תדע לך [=לכן המסקנה המתבקשת היא] שלא טעמו טעם שינה. דא"ר יוחנן בשם ר"א ברבי יוסי הגלילי: פעם אחד שהה נח לזון את הארי הכישו הארי ויצא צולע" (מדרש תנחומא [ורשא] פרשת נח סימן ט).

טהרלב, אולי בהשראת המדרש שמתאר כמה חוויות לא נעימות שקרו בתיבה, תיאר בצורה צבעונית את החיבור בין סוגי החיות שנאספו בעל כורחם לתיבה אחת, תרתי משמע, וכתב את השיר "נח"¹⁰¹.

נח! לא שכחנו איך בגשם ובסער.
נח! לתיבה אספת את חיות היער:
שתיים, שתיים מכל מין,¹⁰² האריה והממותה, הגמל והשיבוטה וגם ההיפופוטם.

101 השיר מופיע בספריו **לאוהבים**, עמ' 134; **אין כבר דרך**, עמ' 66-67 ובאתר שלו: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=39

102 בלשון הכתוב "שנים שנים", כפי שצוטט בהקדמה המקראית לשיר.

איך פתחת את הצוהר,¹⁰³ ומתוך התכלת הלבנה, באה היונה.
נח! כמה זמן נמשיך לשוט על פני המים?
נח! כל החלונות סגורים כמעט חודשיים,¹⁰⁴
וכבר אין לנו אויר, לאריה ולממותה, לגמל ולשיבוטה, וגם להיפופוטם.
פתח לרגע את הצוהר, ואל תוך התכלת הלבנה, שלח את היונה.

נח! היונה כבר שבה עם עלה של זית.¹⁰⁵
נח! תן לנו לצאת ולחזור לבית.
כי כבר נמאסנו זה על זה, האריה על הממותה, הגמל על השיבוטה,
וגם ההיפופוטם.
פתח לרגע את הצוהר, ונעוף לתכלת הלבנה, כך עם היונה.

נח! מה אתה דואג, הן כבר חדל הגשם.
נח! פתח את החלון, אולי הופיעה קשת.¹⁰⁶
ויראו אותה כולם, האריה והממותה, הגמל והשיבוטה, וגם ההיפופוטם.
פתח לרגע את הצוהר, ואל תוך התכלת הלבנה, שלח את היונה.

אנו מוצאים בשיר את השעמום שתוקף את יושבי התיבה בפרק הזמן הארוך של המבול, חוסר המעש בתיבה ("כבר נמאסנו זה על זה"), והצפיפות עם "האריה והממותה, הגמל והשיבוטה וגם ההיפופוטם". מאחר שהלחן הצוהל¹⁰⁷ של מתי כספי כבר היה קיים לפני שכתב טהרלב את המילים,¹⁰⁸ התאים עצמו טהרלב בציניות למדרש המתאר את הקשיים שחוה נח, תיאור שהתורה עצמה השמיטה.

האם מדובר בשיר תנ"כי? במבט ראשון נראה שכן, שהרי אבני בניין משמעותיות בשיר הן פרטים ביוגרפיים מתוך הסיפור, כמו הצהר (בר' ו, טז); שילוח היונה (שם ח, ח); עלה

103 וזאת לאחר שוך המים. "ויפתח נח את חלון התיבה אשר עשה וישלח את העורב" (בר' ח, ו), ולאחר סירובו "וישלח את היונה" (שם ז). וראו דיון להלן בגוף דברינו בסוגיית החלון או הצוהר.

104 שילוח היונה היה לאחר קרוב לשנה. המקרא בבראשית ז-ח מתאר את שלבי המבול בתיארוך מדויק וניתן לחשב זאת. עצם העובדה שגם בשיר זה, כמו ב"משה משה", לא נצמד טהרלב לאירועי המקרא כהווייתם, מוכיח שמטרתו אחרת, כפי שאמרנו.

105 בשילוח השני שלה (שם ח, יא).

106 שם ח, יב-ג.

107 ניתוח מוזיקלי קצר של השיר, ראו אצל צנטנר-קון (הערה 5 לעיל), עמ' 189-190.

108 כספי בשנת 1974 הוא כבר מלחין מבוקש. הוא התקשר לטהרלב כשהלחן כבר היה בידו ובעזרת הטלפון השמיע את המנגינה. טהרלב מעיד (בספרו **אין כבר דרך**, עמ' 67) שכתב את השיר בתוך עשר דקות. מאחר שהלחן היה לא אחיד אלא מורכב, כדרכו של כספי (ראו בנידון את ספרה האקדמי של ציפי פליישר, **מתי כספי: הקסם והחידה**, תל-אביב תשע"ג), הכניס טהרלב לשורות הקצרות את המילה "נח", ולשורות הארוכות את החיות הרבות שהיו בתיבה.

הזית (שם יא) והקשת (שם ט, יג). אולם אינני חושד במחבר שהעז ולקח נושא טראגי של השמדת העולם בעקבות חטאי¹⁰⁹ וכתב על בסיסו שיר קומי.¹¹⁰ כנראה שהמצע שסיפק סיפור התיבה, ולא המבול, נתן למשורר העוקצני חומר לסיפור משלו על מה שאולי התרחש בתוך התיבה,¹¹¹ ולכן לא את סיפור המבול סיפר טהרלב.

ועוד קצת. בשיר "משה משה" הזכיר טהרלב את חז"ל בסוגיית הקידוש. בשיר זה לא הסתפק טהרלב בהזכרת חז"ל והוא נכנס ממש לדיון שהם מנהלים בסוגיית הצהר.¹¹²

טהרלב כתב בבית הראשון: "איך פתחת את ה**צהר** ומתוך התכלת הלבנה באה היונה". אולם בטקסט עצמו כתוב "ויפתח נח את חלון התבה אשר עשה" (ח, ו). אם כן, מדוע השתמש טהרלב במילה הנדירה "צהר"? אלא שבראשית הסיפור כתוב: "**צהר** תעשה לתיבה" (בר', ו, טז), ובמדרש יש מחלוקת מה היה הצהר שאותו ציווה נח להטיל בתיבה שבנה. "ר' אבא בר כהנא אמר: חלון, רבי לוי אמר מרגליות" (בראשית רבה [וילנא] לא, יא). טהרלב הכריע כדעת ר' אבא, שהצהר הוא החלון.

כנראה שלא על בסיס מידע היסטורי הועדף הצהר, במיוחד כאשר המשך השיר בבית השני מתאר כי "החלונות הסגורים כמעט חודשיים", אלא שמתוך גיוון ספרותי העדיף המשורר בבית אחד לכתוב "צהר" ובבית אחר - "חלונות".

ועוד משהו לגבי שם השיר ומטרתו. המבול הוא סיפור של הכחדת העולם, ברור שהשימוש הרווח בציבור במילה "מבול" אינו מצליח לבטא את משמעות הסיפור המקראי. לדעתי, המילה המתאימה יותר לבטא את אירועי המבול במקרא היא "שואה" או "הכחדה", מכאן שלא בטוח שהיה כדאי לבנות על בסיס פרטים חלקיים בסיפור הקשה הזה סיפור חדש, גם אם מטרתו להצחיק. היחס הזה של טהרלב לסיפורי המקרא הוא שיטתי והעניין יוכח עוד.

ולסיום באותו עניין. בספר שיריו של טהרלב "לאוהבים את האביב" שיצא בשנת 1981, מופיע השם "נח" הן בכותרתו והן בגוף השיר בלא האות וי"ו. בספר שיריו "אין כבר דרך חזרה" שיצא ב-2004 מופיע בגוף השיר "נח" בלי וי"ו, אך בכותרת שם השיר הוא "נח"

109 אלף שש מאות חמישים ושש שנים אחרי בריאתו. במניין זה פותח מדרש **סדר עולם רבה** [מהדורת ליינר] את דבריו.

110 טהרלב כתב קטעי הומור ומופיע כסטנדהאפיסט. חלקים מסוג זה של יצירתו מוצגים בספרו **אין כבר דרך**, עמ' 71, 75, 85, 89, 97, 105, 109, 117, 139, 147, 149, 161, 181 ובאתר שלו: <http://www.taharlev.com/shows.asp>

111 ומכאן בולטת הטעות של חלק נכבד מן הגננות הבונות מרכז למידה על בעלי חיים מתוך הוראתן את סיפור המבול. הפלא בעיניי הוא כפול: גם עצם ההוראה של הסיפור הקשה וגם העיסוק בבעלי חיים מתוך לימוד סיפור זה.

112 וראו שוב הערה 66 לעיל.

עם וי"ו.¹¹³ ובאתר של טהרלב שעלה לאוויר בערך בשנת 2010 מופיעים שניהם בלא וי"ו. ייתכן שהתהליך שקרה כאן היא ההבנה של המשורר לאורך השנים שהשיר אינו באמת עוסק בדמותו של נח המקראי אלא במה שנוח למחבר לעסוק בו.

שירים תנ"כיים נוספים של טהרלב הם "יבורך יוסף"¹¹⁴ העוסק בבני יעקב ו"בשיירה של אברהם אבינו".¹¹⁵ ונסיים סעיף זה במה שכבר אמרנו. טהרלב כמעט שלא משורר סיפורים תנ"כיים. התנ"ך הוא מצע מילולי ורעיוני להרבה משיריו, אך לא הוא הנושא של השירים אלא המצע שעליהם הם נכתבים.

ד. שיבוצים מקראיים בשירי טהרלב

הדוגמאות בסעיפים הקודמים עסקו בשיריו המפורסמים של טהרלב, וחשפו את הקשר העמוק שלו לשפה המקראית. גם תופעת השיבוץ המקראי רחבה מאוד בשיריו, נדגים זאת בכמה דוגמאות.

בשיר מוקדם מאוד שהולחן ב-1966 בשם "ריח תפוח אודם שני", התכתב טהרלב עם שיר השירים.¹¹⁶ המחבר סיפר בספרו¹¹⁷ את סיפור השיר כדלהלן: המלחין נחום היימן הציג בפניו לחן מוכן בקצב של שבע שמיניות, וטהרלב שלא לגמרי הבין כיצד להתמודד עמו, כתב את השיר בסגנון של שירת ספרד. התוצאה היא ממש שיר השירים.¹¹⁸

שובי¹¹⁹ צפורת¹²⁰ על כנף הרוח, כבר בגני פתח הסמדר,¹²¹
בושם לימון¹²² ניצת התפוח,¹²³ גשם הלך¹²⁴ וחורף עבר.

113 ראו לעיל הערה 102.

114 במקומות אחרים נקרא השיר "בן פורת יוסף". הוא הולחן על ידי מוני אמריליו ב-1973. את השיר ראו בספרו **לאוהבים**, עמ' 48.

115 הולחן על ידי נורית הירש ב-1989. את השיר ראו בספרו **בפרדס**, עמ' 50.

116 הלחין נחום היימן ב-1966. השיר מופיע בספרו **אין כבר דרך**, עמ' 124 ובאתר שלו: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=19

117 ראו הערה קודמת.

118 המקור בשירת ספרד שנתן השראה לשיר היה שירו של משה אבן עזרא "כתנות פסים לבש הגן, וכסות רקמה מדי דשאו/ ומעיל תשבץ עטה כל עץ/ ולכל עין הראה פלאו...".

119 שה"ש ז, א: "שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך".

120 בספרו (**אין כבר דרך**, עמ' 125) הוא מספר שהוער לאחר כתיבת השיר שצפרת זה פרפר ולא ציפור. 121 שה"ש ב, יג+טו.

122 שם בשה"ש - "הגפנים סמדר נתנו ריח", כאן - הלימון נותן ריח.

123 שה"ש ב, ג: "כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי".

124 שם ב, יא: "כי הנה הסתו עבר הגשם חלף הלך לו".

הו מי יביא לך זו האיגרת, מי יישאך כלה אל גני,¹²⁵
 קן לך אבנה על בד וצמרת, ריח תפוח אדם שני.¹²⁶

בואי¹²⁷ נא בואי, צביית החמד,¹²⁸ בגד של טל¹²⁹ לבשו השדות,
 כבר האדימו עין ושמש, ובגביענו יין אדום.

הו מי יביא לך...

הו מי יטוס ידאה בשמיים,¹³⁰ מי לך יביא בשורת האביב,¹³¹
 מי יישאך כלה¹³² על כנפיים, מי אל גני¹³³ אותך לי **ישיב**.

הו מי יביא לך...

שובי נא שובי כי תם החורף, שחר חדש הקיץ הביא,
שובי אלי קנך הצפורת,¹³⁴ שובי צביה¹³⁵ אל ערש הצבי.¹³⁶

ראשית, בולט המבנה של השיר הפונה אל הצפרת הבאה ושובה כמו היונה של נח.¹³⁷ בפסוק עצמו מופיעה המילה "שובי" ארבע פעמים: "שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך" (ז, א), והמשורר התחכם וכתב בשירו שלוש פעמים "שובי" ופעם אחת "בואי". אם כי בסוף הבית השלישי כבר רמזה המילה "ישיב" למופע הרביעי.

125 ה"כלה" מופיעה שש פעמים בשה"ש. מתאים מכל זהו הפסוק "גן נעול אחתי כלה גל נעול מעין חתום" (ד, יב).

126 שם ד, ג: "כחוט השני שפתתיך ומדברייך נאוה כפלח הרמון רקתך מבעד לצמתך", ואז האודם בשיר רומז גם לשני וגם לרימון האדום.

127 שם ד, טז: "עורי צפון ובואי תימן".

128 הצבי עצמו מופיע שלוש פעמים בשה"ש. ש; ח; ב, ח; שם יז; ח, ד, אך נראה שהמשורר מתכוון כאן דווקא ל"שני שדיך כשני עפרים תא(ו)מי צביה" (ד, ה; ז, ד).

129 שם ה, ב "שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה".

130 "הנה כנשר ידאה ופרש כנפיו אל מואב" (יר' מח, מ), וכן שם מט, כב.

131 וכך ממשיך שה"ש לתאר את עונות השנה "הנצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו" (ב, יב).

132 וחזרו להערה 126.

133 וחזרו להערה 126.

134 וריאציה על דב' כב, ו: "כי יקרא קן צפור".

135 וחזרו להערה 129.

136 וריאציה על יח' כ, ו "צבי היא לכל הארצות", וכן שם טו, ועל כך בהמשך דברינו.

137 בסעיף הקודם עסקנו בשיר "נח".

מבחינת התוכן, האווירה שעולה מקריאת השיר נותנת תחושה של שיר השירים. לו היינו כותבים רק את הציטוטים משיר השירים, השיר היה נראה בערך כך.

שובי שובי אחותי כלה (הצפרת), הגפנים סמדר נתנו ריח.
(בושם לימון) כתפוח בעצי היער, כי הנה הסתו עבר הגשם חלף הלך לו.

(הו מי יביא לך זו האיגרת, מי יישאך) אחתי כלה אל גן נעול?
(קן לך אבנה על בד וצמרת, ריח תפוח אודם) כחוט השני שפתתיך.

...

(בואי תימון) שני שדיך כשני עפרים תאמי צביה, שראשי נמלא טל,
(כבר האדימו עין ושמש, ובגביענו יין אדום).

שובי שובי אחותי כלה (כי תם החורף, שחר חדש הקיץ הביא),
שובי שובי (הצפרת) בעלת שני תאומי הצביה, אל דודי הצבי, או לעפר האילים.

השיר עוסק בעונות השנה (חורף, אביב קיץ) ובגידולים החקלאיים המתגלים בכל עונה (סמדר, לימון, תפוח) - כך גם בשיר השירים, ובחירת ספר זה להיות אבן הבניין של השיר היא מתבקשת.

כמו בשירים קודמים שהוזכרו,¹³⁸ התחכם טהרלב במשפט האחרון עם שפת הכתוב ויצר את הביטוי "ערש הצבי" שמזכיר כמובן את "ארץ הצבי" שהיא ארץ ישראל. כך היא דרשת חז"ל:

"מה צבי זה קל מכל החיות, אף ארץ ישראל קלה מכל הארצות לבשל את פירותיה" (בבלי, כתובות קיב ע"א).

הארץ נקראת על שמו של הצבי, כי היא ממהרת לתת את פירותיה כצבי הממהר לרוץ. כאן בשיר מתחברים להם פירות שיר השירים עם הצבי של אותו ספר: "ברח דודי ודמה לך לצבי או לעפר האילים על הרי בשמים" (שה"ש ח, ד) ואף עם נוף מולדתו של טהרלב שהצומח בו הוא כבושם לנשמתו (בושם לימון). סביר להניח שמאחר שאף צבאים נולדו ורצו בו, לכן זו "ערש הצבי".

שיר מוקדם נוסף שהולחן ב-1966 הוא "הזורעים בדמעה".¹³⁹

138 "בלליקה", "קום לך אל נינוה", "מלאך מסולם יעקב".

139 הולחן על ידי ששה ארגוב. את השיר ראו בספרו **פורדס**, עמ' 122.

אנוכי בולס שקמים,¹⁴⁰ חלקתי בלסתי,
והוצאתי יבולים משהו פנטסטי,
אבל סוף המעשה¹⁴¹ לא היה לי נחת,
כי פקידי המעשר¹⁴² השאירו לי קדחת.

הזורעים בדמעת עין,¹⁴³ אם יקצורו - זה מזל,
כי 'הכל בידי שמים', כבר עמדו על כך חז"ל.¹⁴⁴

כרם לי היה וגת,¹⁴⁵ ויבולים היו לי,
אך פתאום ירד ברד בשנים עשר ביולי.
כרם לידידי היה¹⁴⁶ ועכשיו כבר אין לו,
בלי יבול וסובסידיה,¹⁴⁷ איש כבר לא יתן לו.

...

בשדה אחרושה לי, בתלמים אביטה,
מה שכרי מעמלי,¹⁴⁸ כד חלב ופיתה...

בשיר זה השתמש טהרלב בסדרה של ביטויים מקראיים הקשורים בעולם החקלאות מספרי מלכים, ישעיהו, עמוס, מלאכי, תהלים, קהלת וכמובן שיר השירים. בעזרתם תיאר המשורר סוגיות כואבות שחווה החקלאי, כדוגמת נזקי טבע, בקשת סיוע מהמדינה, ועוד חוויות שהיו מוכרות לו כבן קיבוץ. גם מקומו של פקיד המעשר, שהוא אולי נציג התנועה או המדינה שצריך לדאוג לכסף, לא נפקד משיר עוקצני זה. נזכיר שדמותו של הפקיד מוכרת לנו מ"קום לך אל נינוה" שתואר קודם.

כהרגלו, לא שכח טהרלב את חז"ל וציטט גם את "הכול בידי שמים (חוץ מיראת שמים)" שמקורו בתלמוד הבבלי. השיר גם השתמש בשורה מפיוטו המפורסם של שלמה אלקבץ (צפת, המאה ה-16): "סוף מעשה במחשבה תחלה".¹⁴⁹

140 כפי עדותו של עמוס הנביא (ז, יד).

141 "סוף מעשה במחשבה תחלה", מתוך פיוטו של שלמה אלקבץ "לכה דודי" הנאמר בתפילת ליל שבת.

142 "הביאו את כל המעשר אל בית האוצר" (מלאכי ג, י).

143 תה' ככו, ה: "הזורעים בדמעה ברנה יקצרו".

144 בבלי, ברכות לג ע"ב: "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים".

145 הפתיחה "כרם היה" משותפת לנבות הזרעאלי (מל"א כא, א), "לידידי" (יש' ה, א) ולשלמה (שה"ש ח, יא). הביטוי השלם משיר השירים מופיע בצורתו בהמשך הבית.

146 וזה הביטוי השלם משיר השירים בשיכול מילים. ראו הערה קודמת.

147 בלחן מתחברות המילים יבול וסובסידיה, שהיא כמובן אינה מילה עברית אך מבטאת את השפה שאותה הכיר טהרלב מן המערכת הכלכלית בקיבוץ שבו גדל.

148 "זוהי חלקי מכל עמלי" (קה' ב, י).

149 אם כי הבסיס המוקדם למשפט זה הוא כנראה בזהר: "ראשון למחשבה אחרון למעשה" (רעיא

בשיר "מי ישא את נשמתי" שהולחן ב-1970, טהרלב התכתב קצת עם ספר איוב ופרשנותו.¹⁵⁰

ומי ישא את נשמתי מן האפור אל הכתום?
אתה היודע - הללויה.¹⁵¹
הישאנה הפרפר אשר ימות עם רדת יום?
אתה היודע - הללויה.
התשאנה היונה בטרם עט עליה נץ?¹⁵²
אתה היודע - הללויה.
ונשמתי בוכה אל אור השחר שינץ,
הללויה.
ומי ישא את נשמתי מן הפרוזדור אל ההיכל?¹⁵³
אתה היודע - הללויה.
התשאנה קרן אור אשר ענן אותה יכל?¹⁵⁴
אתה היודע - הללויה.
הישאנה הענן אשר יאבד עם המטר?
אתה היודע - הללויה.
ונשמתי נפחדת אך ליבי בוכה ושר,
הללויה.

הרעיון של לחבר שאלה קיומית "מי ישא את נשמתי" דווקא לספר איוב הוא מתבקש, ומורה עד כמה מכיר טהרלב את הספרות המקראית ומכוון את בחירת השיבוצים בשיריו.

גם בשיר זה מסתתר רמז לספרות חז"ל.¹⁵⁵ טהרלב כתב: "ומי ישא את נשמתי מן הפרוזדור אל ההיכל?" ובמשנה יש תשובה לשאלתו: "התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין" (אבות פ"ד משנה טז).

בבית האחרון מתגלה עוד מהלך ספרותי נאה. כחלק מן האופי ההגותי של השיר, נגע טהרלב בפרדוקס של הענן והאור ששניהם נושאים בחובם בשורה, אך ברגע שיבוא הענן ייעלם האור, וברגע שיבוא הגשם ייעלם הענן. חז"ל בפרשנותם לספר איוב בהקשר לפסוק אחר אומרים:

מהימנא כרך ג, פרשת פינחס), והכוונה כמובן לבריאתו של האדם: אחרון, אך מטרת הכול.

150 הלחין בני נגרי. השיר מופיע בספריו **מצעד**, עמ' 92, **ואין כבר דרך**, עמ' 180.

151 ביטוי פתיחה וסיום המופיע פעמים רבות בספר תהלים.

152 וראו באיוב לט, כו: "המבינתך יאבר נץ יפרש כנפיו לתימן".

153 ראו משנה אבות פ"ד משנה טז ובהמשך דברינו.

154 יכול להתקשר לאיוב לז, יא: "אף ברי יטריח עב יפיץ ענן אורו". וראו להלן התייחסותנו לבית זה ומבנהו.

155 וראו שוב הערה 66 לעיל.

" יועל דרכיך נגה אור' (איוב כב, כא) - א"ר חייה בר בא: זו ירידת גשמים"
(תלמוד ירושלמי [מהד' וילנא], מסכת תענית פ"ג ה"ו).

כלומר, לעתים המילה אור מבטאת גשם. פירוש זה מעניק לשאלה בשיר "התשאנה קרן אור אשר ענן אותה יכל" משמעות כפולה והפוכה. המשפט יכול להתפרש כיכולת של הענן להעלים את האור, אך גם כיכולת של הענן להוריד גשם. זאת ועוד, אינני יודע אם לכך התכוון המשורר כשכרך את האור והענן לבית אחד בשירו, אך השראת פירושי חז"ל לספר ההגות - איוב, כנראה שרתה עליו עת החליט לכתוב שיר העוסק בשאלה הקיומית "ומי יישא את נשמתו"?

שיר משובץ מאוד מ-1980 הוא "יא סלאם"¹⁵⁶.

סלאם סלאם, סלאם סלאם, כל העולם ישיר סלאם.

אולי ישלח לנו האל שוב את המלאך הטוב,¹⁵⁷
לרדת בסולם ויברך את ישראל כמו את אבינו יעקב.¹⁵⁸
יא סלאם יא סלאם!

יגש חורש אל הקוצר ודורכי הענבים¹⁵⁹ יבואו עם סלם,¹⁶⁰
ואז נשיר ונזמר יהודים וערבים:
יא סלאם יא סלאם!

הנה נאוו על ההרים רגלי המבשר,¹⁶¹
בלי נשמע קולם נזמר במלוא גרון, כמו מרים ואהרן.¹⁶²
יא סלאם יא סלאם!

הן הבטיח לנו אל "כי הנה ימים באים",¹⁶³
יושיטו יד כולם, בני יצחק וישמעאל, יעקב ואיברהים.
יא סלאם יא סלאם!

156 השחקן מאיר סויסה הלחין את השיר בלחן הכולל בתוכו מעט מן המאפיין את המוזיקה הערבית.

את השיר ראו בספרו **לאוהבים**, עמ' 142.

157 דובר לעיל בסעיף ג על השיר "מלאך מסולם יעקב" ובו נרמזים שלל מלאכים.

158 שם בסיפור "סולם יעקב" (בר' כח, יב).

159 עמוס ט, יג.

160 הברקת מצלול (אליטרציה): הם יבואו עם סלם ונעשה סלאם.

161 יש' נב, ז.

162 לא ברור מדוע דווקא הם, אך בבמ' יב, א הם מוזכרים יחד.

163 זהו פתיח מקראי נפוץ לציפייה לימים אחרים, טובים ורעים, ראו פירוט בגוף דברינו.

גם כאן התחכם טהרלב כהרגלו. ניכר שמטרה מוצהרת הייתה לכותב בנתינת שם ערבי לשיר ובשימוש בשמות יהודיים וערביים. כדי לחזק את מטרתו, הוא השתמש בפסוקים מן המקרא, שהרי אז בתקופת המקרא, ילד 'איברהים' גם את יצחק אבי-ישראל וגם את ישמעאל אבי בני-ערב, אז מה עוד חסר אם לא סלאם?

ייתכן שהכותב פתח את שירו באזכור חלום יעקב דווקא כדי לחזק את הרעיון של השיר שמדובר כאן על חלום. החלום גם רומז לשירו המצליח "מלאך מסולם יעקב" וגם משרת את מטרת השיר - התגשמות חלומות, כן זה אפשרי, "עיין ערך יעקב". בנוסף, הוא שיבץ את שירו בכמה פסוקים הרומזים ל"ימים האחרים" - ימי השלום. "מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע **שלום**" (יש' נב, ז). פסוק זה שימש את המשורר שתיים-עשרה שנה קודם לכן בשיר "על כפיו יביא". גם עמוס הנביא תרם את נבואת אחרית הימים שלו: "**הנה ימים באים** נאם ה' ונגש חורש בקצר ודרך ענבים במשך הזרע והטיפו ההרים עסיס וכל הגבעות תתמוגגנה" (ט, יג). לציפייה זו הצטרף גם ירמיהו שפתח כמה נבואות נחמה במילים אלו (כג, ה; שם ז; ל, ג; לא, כו; שם ל; שם לז; לג, יד).

שיר נוסף הקשור בנושא זה, שנכתב על פי עדות המשורר¹⁶⁴ לפני האינתיפאדה הראשונה שפרצה בדצמבר 1987, הוא השיר "ממשה ועד מוחמד"¹⁶⁵ את השיר ביצע (שלא במקרה) הזמר הערבי סמיר שוקרי והוא זכה עמו במקום השני בפסטיבל 1989.

כמו ציפור על כנף הרוח האדם דואה,
לב אוהב ולב פתוח לא תמיד טועה.
אנו במדבר הנצח כבר אלפי שנים,
אך מי שמקשיב שומע קול פעמונים.

כמו תפילה,¹⁶⁶ נושנה,¹⁶⁷
לא תשקוט הארץ ארבעים שנה,¹⁶⁸
עד תשוב, היונה.¹⁶⁹

164 ראו באתר שלו: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=96. השיר מופיע

בספריו **בפרדס**, עמ' 92; **אין כבר דרך**, עמ' 210.

165 הולחן על ידי נורית הירש. על השיר ראו באתר שלו: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=96

166 הפיסוק בשיר הוא על פי הביצוע של הזמר.

167 תפילה היא מוטיב דתי כמובן.

168 זה גם פרק הזמן של תקופת ישראל במדבר, ובעיקר תקופת השקט המלווה כמה תקופות בספר שופטים (ג, יא; ה, לא; ח, כח). משפט זה מתכתב עם "אנו במדבר הנצח כבר הרבה שנים".

169 הוא התכוון ליונה שכבר הוזכרה בשיר "נח" ונתפסת כיונת שלום. וכאן יש להעיר: לא ברור כלל ועיקר שהיונה שמשלח נח ומביאה "עלה זית טרף בפיה" (בר' ח, יא) מסמלת את השלום. ברור שהיא מסמלת את תחילת ייבושה של הארץ, אך כסמל לשלום היה הרבה יותר מתאים להציג את הקשת

ממשה ועד מוחמד זאת הארץ לא-רחמה,¹⁷⁰
 כמה נחכה עוד, כמה, כמה אפשר?
 כמה נחכה עוד, כמה?
 לעולם לא ננוחם עד בני משה ובני מוחמד 'יעלו בהר'.¹⁷¹

השיר הקודם שהוזכר (יא סלאם) חלם על השלום בין בני ישמעאל לבני יצחק ושובץ בפסוקים הרומזים לאחרית הימים. כאן השתמש המשורר דווקא בפסוקים המתארים אירועים שכבר קרו. ייתכן שהם רומזים לאחת מן השתיים: או לתקופה של המתנה - כך הן ארבעים השנה של עם ישראל במדבר שבסופן נכנסו לארץ וכך אפשר להבין את שיבוץ הפסוק הקשור בהמתנה למתן תורה: "במשך היובל המה יעלו בהר", או לתקופה של שקט - ארבעים שנות השקט שבין תקופת השופט עתניאל לתקופת השופט אהוד בן-גרא וארבעים שנות השקט בזמן שפיטתם של דבורה וגדעון. אזכורה של בתו של הושע הנביא מנישואיו לאשת הזנונים (הושע א, ב) "לא רחמה", הוא רמז גס, תרתי משמע, למצב הנוכחי הבזוי מאוד בעיני המחבר.

בין אם רמז המשורר לחלום של שלום-עד ובין אם הוא הסתפק בציפייה ל"ותשקט הארץ ארבעים שנה", הוא הדגיש את חלומו לאורך כל בתי השיר. לכן פעמוני המסגדים מצלצלים מעט בסוף הבית הראשון; לכן השלום מובא על ידי היונה בבית השני; ולכן הא-ל שהתגלה במעמד הר סיני וגם חתם את השיר, הוא זה שיוכל להביא את החלום לידי מימוש. כהרגלו, טהרלב התחכם מאוד בהכנסת הפסוק ממעמד סיני למשפט הסיום של השיר. נקנח בשיר מיוחד ונשכח שביצעו שלישיית "הגשש החיזור" אחרי מלחמת ששת הימים. שלישייה זו שההומור הוא כוחם, התייצבו הפעם למול חללי ומוראות המלחמה ושרו ברגישות רבה עד מאוד את השיר "אל מול הכותל המערבי".¹⁷² כבר כתבנו על כך שטהרלב הגיב, ומהר, על אירועים משמעותיים בתולדות המדינה.

עמדנו ועינינו בעשן,¹⁷³ ביד עוד בערו קני הרובים,
 הבאנו גם תפילה וגם קרבן, כזה שלא רצינו להביא.
 אל מול הכותל המערבי.

שזו מטרתה: "את קשתי נתתי בענן והייתה לאות ברית ביני ובין הארץ" (שם ט, יג).

170 ביטוי מדויק מהושע א, ו.

171 שמא זו וריאציה על מעמד הר סיני בשמות יט, יג: "במשך היובל המה יעלו בהר"?

172 הלחין יוחנן זראי. את השיר ראו בספרו **אין כבר דרך**, עמ' 80.

173 ראו נחום ב, יד; תה' לו, כ.

וכבר יונים הומות על החומה, בעיר אשר הרים לה מסביב,¹⁷⁴
נדמו גם קולות המלחמה, ועל הדם יוריקו עשבים,¹⁷⁵
אל מול הכותל המערבי.

זה שיר המעלות¹⁷⁶ לגיבורים,¹⁷⁷ לגבר שנפל מול כוכבים,
לאלמנה שבאה בשחורים, לילד שצעק "אבי, אבי",¹⁷⁸
אל מול הכותל המערבי.

חרזנו אל העיר והחומה,¹⁷⁹ נשבענו להחזיק בה לתמיד,¹⁸⁰
לאלה שנפלו מלוא קומה, לאלה שלנצח לא שבים,
אל מול הכותל המערבי.

גם בשיר זה באים מוטיבים יהודיים כתפילה וקורבן, אלא שהקורבן הפעם הוא הקורבן שגבתה המלחמה. השיר שובץ ברמז מקראי למלחמה: "עמדנו ועינינו בעשן". ברור שמשורר שכותב מיד עם שוך הקרבות עוד רואה את עשן הקרבות המיתמר מן העיר, וטהרלב, מתוך חיבורו העמוק לתנ"ך, זכר כנראה שהעשן משמש שני מקומות בתנ"ך בהקשר של הליך מלחמתי. כך בספר נחום "הנני אליך נאם ה' צבאות והבערתי בעשן רכבה וכפיריך תאכל חרב" (ב, יד), וכך בתהלים "כי רשעים יאבדו ואיבי ה' כיקר כרים כלו בעשן כלו" (לז, כ). גם "הגיבורים" בבית השלישי קשורים כנראה לקינת דוד לאחר קרב התבוסה בגלבע (שמ"ב א). ירושלים עצמה מתוארת בשיר גם על פי תיאורו של משורר תהלים "ירושלם הרים סביב לה" (קכה, ב); גם על פי חומתה המוזכרת פעמים רבות בתנ"ך; ובעיקר על פי השבועה שנשבע כלפיה משורר תהלים, ובמקרה זה אף המשורר: "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני..." (קלז, ה). מאחר שציטט המשורר מתוך שירי המעלות, הוסיף בבית השלישי קומת מעלה לגיבורים שנפלו, ובכפל משמעות שר למעלתם "שיר מעלות". במיוחד שר המשורר לילד היתום שצעק "אבי אבי", כמו אלישע המרגיש יתום בעת עליית מורו האהוב, אליהו הנביא, בסערה השמימה "אבי אבי רכב ישראל ופרשיו" (מל"ב ב, יב; יג, יד).

174 ע"פ תה' קכה, ב: "ירושלים הרים סביב לה".

175 הדבר רומז למשפט מנאמו הארוך והמתגרה של רבשקה למול מגני חזקיהו העומדים על חומות ירושלים: "וישביהן [=של הערים שסנחריב החריב] קצרי יד חתו ויבשו היו **עשב שדה וירק דשא** חציר גגות ושדפה לפני קמה" (מל"ב יט, כו). הפסוק מופיע בצורתו גם במקבילה בישיעהו לז, כז.

176 חמישה עשר שירי המעלות בתהלים קכ-קלד.

177 רומז כמובן ל"אין נפלו גבורים" מקינת דוד (שמ"ב א, יט; שם כה; שם כז).

178 ראו מל"ב ב, יב; יג, יד.

179 חומה היא מילה מקראית המופיעה פעמים רבות. בהקשר של ירושלים ניתן למוצאה ביש' כב, י; שם לו, יא-יב; יר' כא, ד; יח' מ, ה; שם מב, כ, ובעיקר אצל נחמיה הבונה את חומת ירושלים.

180 וכוונתו כנראה לתה' קלז, ה: "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני".

ולא בסתם סתמנו דוגמאותינו בסיום זה, כי כפי שאמרנו, דמותו של אליהו היא משמעותית ביותר בשיריו של טהרלב.¹⁸¹

שירים נוספים שהשיבוץ בולט בהם הם "חלקת א-להים" (ושם: "ולשקוט ארבעים שנה" על פי ספר שופטים במקומות שונים כפי שהוזכר)¹⁸²; "צל ומי באר" (ושם: "מי ששכתו נפלת" על פי עמוס ט, יא)¹⁸³; "ילדי האדמה" (ושם: "אשא עיני אל ההרים" מתוך תה' קכא, א)¹⁸⁴; "שתי אחיות לי" (ושם: "יפות כחמה", "תמימה ותמה" - עיבוד שפתו של שיר השירים וכן "לשוח" על פי בר' כד, סב)¹⁸⁵; "קן שמש קרן זוהר" (גם שם: "אשא עיני אל ההרים" מתוך תה' קכא, א)¹⁸⁶; "הורה" (ושם: "עוד הארץ נושאת יבולה" ע"פ ו' כו, ד+כ)¹⁸⁷; "אל תשכח" (ושם: "לכתי אחרוך במדבר" על פי יר' ב, ב)¹⁸⁸ ועוד.

ה. סיכום

דמות רבת-גוונים היא יורם טהרלב. מצד אחד הוא מחובר לארץ הזאת, לנופיה, להיסטוריה שלה ובעיקר לתורת עמה - התנ"ך. מלבד שירים בעלי זיקה רבה לתנ"ך ולמסורת היהודית, כתב טהרלב גם שישה ספרים הנוגעים במסורת. עם זאת, צורת הפנייה שלו למקורות היהודיים היא חילונית מאוד.¹⁸⁹ היא משחקת בשפת התנ"ך,

181 וראו שוב הערה 60 לעיל.

182 הלחינה נורית הירש ב-1986. על השיר ראו בספרו **בפרדס**, עמ' 14 ובאתר שלו: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=32

183 הלחין לוי שער ב-1985. על השיר ראו בספרו **בפרדס**, עמ' 30 ובאתר שלו: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=61

184 הלחין שי לביא. את השיר ראו בספרו **בפרדס**, עמ' 40.

185 הלחין אברהם זיגמן. על השיר ראו בספרו **בפרדס**, עמ' 80 ובאתר שלו: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=95

186 יהורם כתב שיר זה לזכרו של אביו, וייתכן שרמז במילות הפתיחה "אשא עיני אל ההרים" גם לאביו. הלחין משה וילנסקי ב-1972. על השיר ראו בספרו **בפרדס**, עמ' 42 ובאתר שלו: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=63

187 הלחין וביצע אבי טולדנו בהצלחה גדולה באירוויזיון 1982.

188 הלחינה נורית הירש ב-1989. את השיר ראו בספרו **בפרדס**, עמ' 56.

189 הוא כתב על כך מקאמה ארוכה, המסתיימת בבית הבא:

"בגלל זה כל בוקר עם פקחת העיניים, עלינו לשבח את האל ולומר: ברוך שעשני כרצונו, נאמן לשמור על רוח ישראל, ואני מוסיף על כך בלב שלם: אני חילוני, ברוך השם!"

ראו באתר שלו: <http://www.taharlev.com/makama.asp?id=7>

אוספת ומתחכמת עם מילותיו, היא מתארת פרטים מתוכו אך לא מתחשבת במשמעויות הדתיות שלו. לכן יכולים סיפורו של יונה להפוך לביקורת חברתית, המבול לשיר קומי, ומגילת אסתר לסיפור אירוטי.¹⁹⁰ התנ"ך בעיניו הוא גם נצ [=נקודת ציון] על פני מפת נוף ילדותו, ולכן יכולים להופיע בשיר אחד (יעלה ויבוא) ארבעה גיבורים, ששלושה מהם קשורים לנוף הנשקף מקיבוץ יגור: הר הכרמל, התבור והגלבוע.

כאלף שירים כתב טהרלב.¹⁹¹ קשה לראות את מערכת החינוך, תנועות הנוער, חבורות הזמר, ארוחות השבת בתנועה העובדת, מצעדי הפזמונים, ולבו של כותב מאמר זה, ללא יופיין של אלף יצירות אלה.

על שלמה נאמר "וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף" (מל"א ה, יב), ומספר זה כמעט מדויק גם במקרה הזה.

190 ראו בקישור: https://www.youtube.com/watch?v=g_RV374WAE0&spfpreload=10

191 כך מעיד על עצמו באתר שלו: <http://www.taharlev.com/songs.asp>